

2018

**Πάντειον
Πανεπιστήμιο**

Ανδρέας Ν. Λύτρας

**Το σύγχρονο υποκείμενο της κοινωνικής ανατροπής:
Η εργατική τάξη και η πολιτική της κοινωνικής πλειονότητας**

Ανδρέας Ν. Λύτρας

**Το σύγχρονο υποκείμενο της κοινωνικής ανατροπής:
Η εργατική τάξη και η πολιτική της κοινωνικής πλειονότητας**

1 Εισαγωγή

Τί μένει ενεργές από τις βασικές θέσεις του Κ. Μαρξ, σχετικά με το υποκείμενο της κοινωνικής αλλαγής και τη στρατηγική του για τη μετά-καπιταλιστική κοινωνία, σχεδόν δύο αιώνες από τη διατύπωσή τους; Ποιές είναι οι προσαρμογές που οφείλονται, στην παρούσα συγκυρία, για να γίνει εφικτός ο κοινωνικός μετασχηματισμός; Με αγωγό τα προηγούμενα ερωτήματα, η ανάλυση εκτιμά πως η εποχή μας επιβεβαιώνει την κεντρικής σημασίας πρόβλεψη του κλασικού μαρξισμού για την κοινωνική πόλωση. Οι εργοδότες συρρικνώνονται αριθμητικά και αναλογικά στις πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες, ενώ οι μισθωτοί διευρύνονται σε μια αναμφισβήτητη και εδραιωμένη εργασιακή και κοινωνική πλειονότητα· είναι, δηλαδή, μια απόλυτα συντριπτική πλειονότητα. Παράλληλα, οι αυτοαπασχολούμενοι χωρίς ιδιοκτησία, στα νέα αντικείμενα εργασίας είτε ως αυτόνομοι είτε ως ημιαυτόνομοι εργαζόμενοι, στα πραγματικά ή εικονικά δίκτυα των ομάδων εργασίας, διακρίνονται για στοιχεία ενός αντικειμενικού προλεταριακού προσδιορισμού. Η παρουσία μιας νέας μεσαίας (ή, κατά Πουλαντζά, «νέας μικροαστικής») τάξης (μισθωτών), δηλαδή το αντίβαρο της κοινωνικής πόλωσης, είχε υπόσταση μόνο στην περίοδο του φορντισμού-τεϊλορισμού, στη μεσαία στελέχωση της

γραφειοκρατικής πυραμίδας. Μετά την υπέρβασή του, σταδιακά, τα στρώματα με ανάλογους προσδιορισμούς αποσυντίθενται και αποκλιμακώνονται τα μεγέθη τους. Η «ήττα της εργασίας», από το 1980, συνέτεινε στον εμπλουτισμό του καταμερισμού της εργασίας από την εισαγωγή πολλών κατακερματισμένων καθεστώτων και ειδικών μορφών εργασίας, που λειτουργικά πολύ-διασπούν τους φορείς της εργασίας, ενώ ταυτόχρονα αδρανοποιούν τις παραδοσιακές μορφές συλλογικής οργάνωσης και τις πρακτικές τους. Το αντικειμενικό κοινωνικό υποκείμενο, ωστόσο, υπάρχει και αποτελεί την τεράστια πλειονότητα. Η κατάσταση αυτή μάς προκαλεί για την επινόηση της στρατηγικής και των τακτικών μεθόδων, αλλά και την προσαρμογή της απολύτως απαραίτητης πολιτικής ενοποίησης και δράσης. Με βάση την ουσιαστική απαξίωση των σοσιαλιστικών εγχειρημάτων του εικοστού αιώνα, η στόχευση οφείλει να προσανατολίζεται στην θεμελιώδη μετατόπιση της καπιταλιστικής νομιμότητας, στην προοπτική των αναμενόμενων κοινωνικών συγκλονισμών.

2 Η «νέα οικονομία» και η νέα τεχνολογία αυξάνουν την απασχόληση

Διαλέγω να ξεκινήσω τη συζήτηση για το σύγχρονο υποκείμενο του κοινωνικού μετασχηματισμού, από μια θέση του «συρμού» η οποία, ωστόσο, στις καθημερινές κοινές ή επιτηδευμένες συζητήσεις (αρκετές φορές και επιστημονικές) φαίνεται να είναι μια αναμφισβήτητη «αλήθεια»: η τεχνολογία και οι αυτοματισμοί

μειώνουν τις θέσεις ανθρώπινης εργασίας. Πρώϊμα διαπιστώνω: ουδέν αναληθέστερον από αυτή την «αναμφισβήτητη αλήθεια». Οι πρώτοι αναλόγου χαρακτήρα ισχυρισμοί είναι τόσο παλαιοί όσο και ο καπιταλισμός. Κάθε φορά που ένας νέος ευρύτερος καταμερισμός της εργασίας και οι νέοι αποτελεσματικότεροι αυτοματισμοί εφαρμόζονται στην παραγωγή, πάντα προβάλλονται κάποιες μελλοντολογικές προβλέψεις για την επερχόμενη μείωση των θέσεων της ανθρώπινης εργασίας με προοπτική την απάλειψή της. Από ένα σημείο μετά οι προβλέψεις είναι συνώνυμες των ατεκμηριώτων πίστευων.

Με την αίσθηση, ότι όλες οι διατυπωμένες απόψεις για το φαινόμενο και τις συνέπειες των παραγωγικών αυτοματισμών δεν είναι ισότιμες και ισοδύναμες, σε βαρύτητα ισχυρισμών και σημασία, θα επισημάνω πως είναι ανεξαιρέτως προβληματικές, σχετικά με την απόδειξή τους.¹ Στο αμιγώς θεωρητικό επίπεδο είναι σαφές τόσο για τον φιλελευθερισμό όσο και για τον κλασικό μαρξισμό, ότι, στο πλαίσιο της οικονομίας της αγοράς ή, άλλως, των καπιταλιστικών σχέσεων, η προοπτική είναι η αύξηση των ανθρώπινων δυνάμεων και σε οποιαδήποτε περίπτωση δεν υπάρχει η δυναμική της μείωσης τους.

¹ Θα αναφερθούμε σε δύο παραδείγματα ανάλογων απόψεων: του J. Rifkin και του A. Gorz. Η πιο emblematicή, αλλά και προβληματική, περίπτωση μιας παρόμοιου χαρακτήρα ανάλυσης είναι η μελέτη του J. Rifkin (= *Το Τέλος της Εργασίας και το Μέλλον της*, Αθήνα, Νέα Σύνορα, 1996). Ο J. Rifkin στην ανάλυση του κάνει υπολογισμούς, χρησιμοποιώντας την αριθμητική πράξη της αφαίρεσης, αλλά ξεχνώντας την πρόσθεση. Λησμονεί ότι η απασχόληση αντιπροσωπεύει ροές, με ταυτόχρονη αποχώρηση και είσοδο στην αγορά εργασίας. Το αποτέλεσμα είναι οι υπολογισμοί του να παραμένουν εκκρεμείς και οι ισχυρισμοί του αυθαίρετοι.

Ο A. Gorz (= *Farewell to the Working Class. Essay on Post-Industrial Socialism*, London, Pluto Press, 1982, σσ. 126-133) αναπτύσσει μια εναλλακτική θεωρητική λογική στη ριζοσπαστική σκέψη, με σκοπό μια διαφορετική στρατηγική για την κοινωνική αλλαγή. Δηλώνει, ωστόσο, την εκτίμησή, πως η τεχνολογία μειώνει την ανάγκη για τις ανθρώπινες δυνάμεις στην παραγωγή. Η προσέγγιση του A. Gorz δεν δείχνει να επιβεβαιώνεται, όπως θα υποδειχθεί από τα τεκμήρια που θα ακολουθήσουν.

Σύμφωνα με τον A. Smith δεν είναι ενδεχόμενη η λειτουργία της οικονομίας, χωρίς ανθρώπινη εργασία. Καθώς η αποκλειστική πηγή του κέρδους των κατόχων του αποθέματος είναι η εργασία, δεν είναι δυνατή η υλοποίηση της προσδοκίας του συνεχώς αυξημένου εισοδήματος των φορέων του κεφαλαίου, με λιγότερους (πόσο μάλλον χωρίς) εργάτες.² Την άποψη του A. Smith επιβεβαιώνει ο (νομπελίστας) H.A. Simon, ο οποίος επισημαίνει, ότι δεν ευσταθούν οι προβλέψεις για την αύξηση της ανεργίας και τη μείωση της ανθρώπινης συμμετοχής στην παραγωγή, εξαιτίας των προηγμένων τεχνολογιών και αυτοματισμών.³ Ανάλογες υποστηρίξεις προβάλλουν, σχετικά πρόσφατα, οι R.N., Langlois, F. Levy και R.J. Murnane (για να αναφερθούμε σε ορισμένα παραδείγματα).⁴

Σύμφωνα με την κλασική μαρξιστική προσέγγιση και ανάλυση, οι τεχνολογικές καινοτομίες οφείλονται στον ανταγωνισμό μεταξύ των καπιταλιστών, στην ατομική προσπάθεια τους να αποκτήσουν παραγωγικά και οικονομικά πλεονεκτήματα. Σε αυτή τη διαδικασία διευρύνουν τον καταμερισμό της εργασίας και αυξάνουν κατακόρυφα την παραγωγικότητα. Πρόσκαιρα, ο ανταγωνισμός περιλαμβάνει και μαζικές απολύσεις. Από την πρόσκαιρη μείωση των εξόδων για μισθούς χρηματοδοτούν την αγορά των νέων αυτοματισμών. Παράλληλα διευρύνουν την οικονομική πίεση προς τους εργάτες, με

² A. Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, London, G. Bell and Sons, 1887, Vol. I, σσ. 48-49, 349.

³ H.A. Simon, "The Corporation: Will It Be Managed by Machines?", M.L. Anshen, G.L. Bach (eds.), *Management and the Corporations*, 1985, New York, McGraw-Hill, 1960, σσ. 17-55.

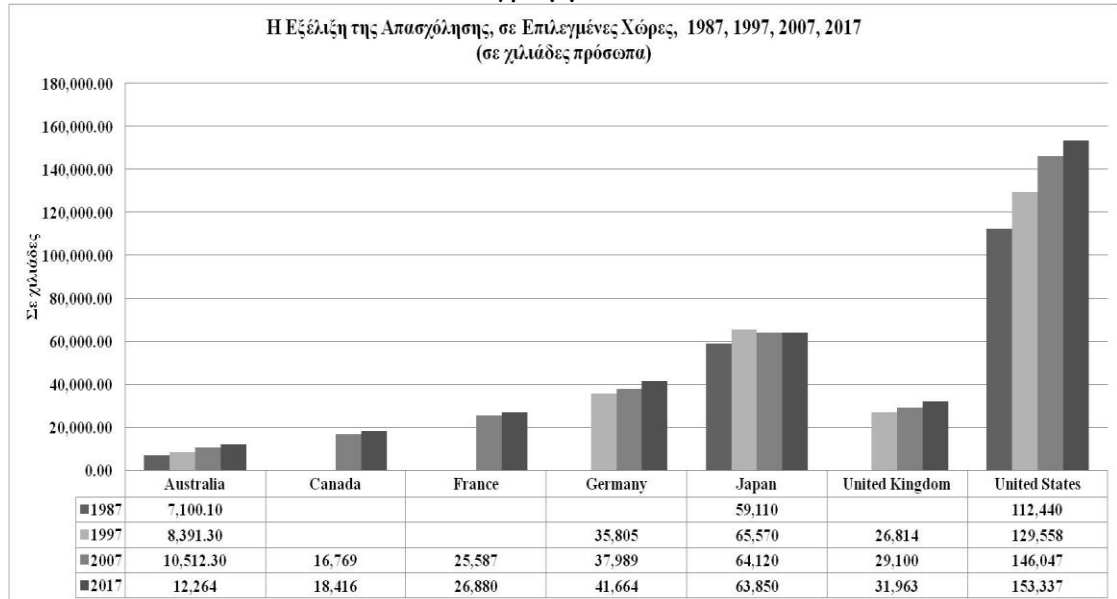
⁴ Πβ., R.N., Langlois, "Cognitive Comparative Advantage and the Organization of Work: Lessons from Herbert Simon's Vision of the Future", *Economics Working Papers*, Paper 200220, 2002 (http://digitalcommons.uconn.edu/econ_wpapers/200220). F. Levy, R.J. Murnane, *The New Division of Labor: How Computers Are Creating the Next Job Market*, New York- Princeton N.J., Russell Sage Foundation-Princeton University Press, 2004, σ. 8.

στόχο την αύξηση της συνεισφοράς τους στην παραγωγικότητα, με σχετικά χαμηλότερο κόστος εργασίας. Οι καπιταλιστές αξιοποιούν, ως καταλύτη, την τεχνολογία και, σε συνδυασμό με την αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των εργατών, επιτυγχάνουν το μειωμένο κόστος εργασίας. Το αποτέλεσμα είναι να αυξάνονται, ακόμη και μεσοπρόθεσμα, οι εργάτες οι οποίοι είτε δουλεύουν πολύ περισσότερο με τον ίδιο μισθό είτε με μειωμένα εισοδήματα. Στην ουσία ο Κ. Marx διατείνεται ότι οι καπιταλιστές απολύουν εργάτες, με σχετικά υψηλό κόστος, για να προσλάβουν περισσότερους αργότερα, σχετικά πιο φθηνούς, δηλαδή τους εργάτες εκείνους που έχουν δοκιμαστεί σκληρά από τη «μάστιγα της πείνας». Η συγκεκριμένη διαδικασία δημιουργεί αύξηση του αριθμού των εργατών. Η μείωση της εργατικής τάξης είναι και σε αυτήν την διαπραγμάτευση αδιανόητη.⁵

Η μαρξική ανάλυση και πρόβλεψη, σχετικά με την εξέλιξη του καπιταλισμού ήταν επιτυχής. Στο τέλος του εικοστού και τις δύο πρώτες δεκαετίες του εικοστού πρώτου αιώνα (παρά τη μεσολάβηση της πολύ σοβαρής οικονομικής κρίσης του 2007-8), τα τεκμήρια επιβεβαιώνουν την εδραία μαρξική θέση, περί της διεύρυνσης του αριθμού και της αναλογίας των εργαζομένων, στο πλαίσιο της κυριαρχίας των καπιταλιστικών σχέσεων.

⁵ Κ. Marx, «Μισθωτή Εργασία και Κεφάλαιο», Κ. Marx, F. Engels, *Διαλεχτά Έργα*, Αθήνα, Γνώσεις, τ. 1, σσ. 75-106, και ιδίως, σ. 92.

Διάγραμμα 1

Πηγή: ILO (Databases: LABORSTA, ILOSTAT).

Στη μέση διάρκεια, παρά τις κάποιες διακυμάνσεις (σε ορισμένες χώρες), η αύξηση της απασχόλησης είναι πρόδηλη. Χρειάζεται να σημειώσουμε ότι όλες οι πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες που περιλαμβάνονται στο προκείμενο διάγραμμα (1), είναι από την άποψη των δημογραφικών τους χαρακτηριστικά μάλλον προβληματικές (χαμηλή γεννητικότητα και σημαντική τάση γήρανσης του πληθυσμού). Σε ορισμένες περιπτώσεις ανανεώνονται με την ένταξη νέων μεταναστών τόσο στον πληθυσμό όσο και στο εργατικό δυναμικό. Η πιο προβληματική περίπτωση είναι η Ιαπωνία, στην οποία η είσοδος ξένων μεταναστών είναι πιο περιορισμένη, ενώ ο πληθυσμός είναι ιδιαίτερος γερασμένος.

Από τα προαναφερθέντα δεδομένα είναι σίγουρο ότι ως προς την επισκόπηση του τριακονταετούς παρελθόντος, όχι μόνο δεν επιβεβαιώθηκαν οι αιωρούμενες προγνώσεις για τη μείωση της ενεργούς ανθρώπινης εργασίας, αλλά αντιθέτως αυτή αυξήθηκε σε ορισμένες χώρες διευρύνθηκε εντυπωσιακά. Λάβετε, επιπρόσθετα, υπόψη σας ότι η ίδια περίοδος ήταν η ιστορική φάση με την πιο εντυπωσιακή εφαρμογή τεχνολογικών επιτευγμάτων και αυτοματισμών στην παραγωγή.

Κατά την εκτίμησή μου, η νέα τεχνολογία αλλάζει το μείζον μέρος των εκπαιδευτικών ειδικεύσεων και το μεγάλο φάσμα των πρακτικών ειδικοτήτων στην παραγωγική διαδικασία. Στην ουσία διανέμει ένα ιδιόρρυθμο αγαθό, το οποίο είναι ταυτόχρονα ένα πλεονέκτημα για τους εργαζόμενους που τό κατέχουν και αποτελεί μια πρόκληση σε όσους δεν έχουν πρόσβαση σε αυτό. Είναι η ικανότητα χειρισμού της πληροφοριακής και επικοινωνιακής τεχνολογίας της νέας γενεάς, η οποία ισοδυναμεί με την ικανότητα της γραφής και της ανάγνωσης, στην προηγούμενη φάση. Όποιος δεν διαθέτει τις απαραίτητες δεξιότητες μοιάζει με αναλφάβητο. Αυτή η ικανότητα συνδέεται, εκτός της γνώσης και της χρήσης των πραγμάτων και των συμβόλων, με τη δεξιότητα χειρισμού ακόμη και περίπλοκων αποτελεσμάτων της επιστημονικής επεξεργασίας (π.χ. λογιστικά και στατιστικά προγράμματα), χωρίς σχετικές σπουδές. Αυτό το γεγονός σημαίνει μια γενική άνοδο του μέσου επιπέδου της γνωστικής φαρέτρας των εργαζομένων, αλλά και μια αισθητή απειδίκευση για πολλές απαιτητικές, από γνωστική άποψη, ειδικεύσεις, οι οποίες περιορίζονται λόγω της συρρίκνωσης των

ειδικοτήτων στην παραγωγική διαδικασία (από περίπου 200 σε μόλις 3). Επόμενως, αυτά που συμβαίνουν επισημαίνουν τον αποκλεισμό από τη μαζικότερη απασχόληση όσων δεν κατέχουν το ισοδύναμο της γνώσης ανάγνωσης και γραφής (την ικανότητα χειρισμού πληροφορικής και επικοινωνιακής τεχνολογίας), τη διεύρυνση της εργασιακής ενσωμάτωσης όσων κατέχουν τη χρήση των νέων δεξιοτήτων, με σχετικά χαμηλότερο επίπεδο εκπαιδευτικής ειδίκευσης, και τον περιορισμό ή τη μετάθεση εκτός των συλλογικών παραγωγικών οργανώσεων των κατόχων απαιτητικών εκπαιδευτικών ειδিকেύσεων (για εκείνους που δεν μπορούν να προσαρμοστούν στη νέα κατάσταση των ευρύτερων σε περιεχόμενο εργασιακών ειδικοτήτων). Ο γενικός χαρακτήρας αυτών των μεταβολών μπορεί να ερμηνευθεί, ως μια σχετική απειδίκευση του απασχολούμενου ανθρώπινου δυναμικού, με πιο φθηνό κόστος εργασίας.

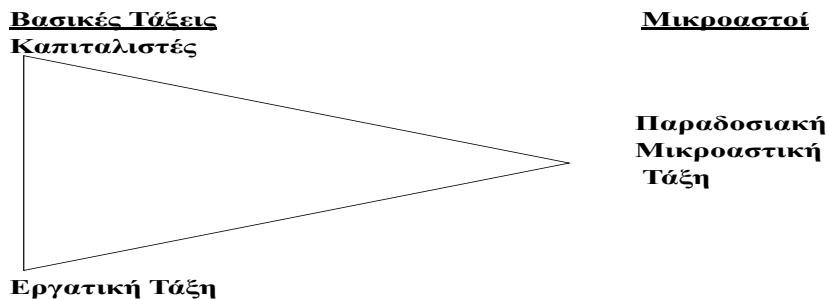
3 Η κοινωνική πόλωση στις πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες

Η τοποθέτηση του K. Marx για την ταξική δομή της καπιταλιστικής κοινωνίας είναι βασικά γνωστή και εύκολα αναγνωρίσιμη τόσο από τους υποστηρικτές όσο και από τους πολέμιους της μαρξιστικής θεωρίας της κοινωνικής αλλαγής. Η πρόγνωση του κλασικού μαρξισμού είναι σαφής: τα παραδοσιακά μικροαστικά στρώματα θα συρρικνώνονται σταδιακά, αλλά συνεχώς, και θα διευρύνονται πολύ αισθητά στη χρονική διάρκεια οι μισθωτοί, δηλαδή ο κοινωνικός χώρος του προλεταριάτου, ώσπου η συντριπτική πλειονότητα των φορέων της εργασίας θα τεθεί κάτω από την εξουσία του κεφαλαίου.

Η πρόβλεψη για την αστική τάξη είναι, επίσης, γνωστή. Θα αποτελεί μια ολοένα και μικρότερη σε αναλογία ομάδα των ολοένα και πιο πλούσιων καπιταλιστών. Είναι ένα εύλογο ερώτημα για τους πολλούς: αν η γενική πρόγνωση για την ταξική πόλωση επιβεβαιώνεται ή υποδεικνύεται ως προβληματική στη σύγχρονη εποχή, ιδίως στις πρωτοπόρες καπιταλιστικές χώρες, στις οποίες επικέντρωσε την ανάλυσή του ο κλασικός μαρξισμός.

Σχήμα 1: Ο μαρξισμός για την κοινωνική δομή του καπιταλισμού

Επιβεβαιώνεται η άποψη του Κ. Marx: για την υπαγωγή του συνόλου των εργαζομένων στην εξουσία του κεφαλαίου και τη διεύρυνση του αριθμού των μισθωτών;
 Η ταξική δομή της καπιταλιστικής κοινωνίας

Η αναζήτηση των πραγματικοτήτων της σημερινής κοινωνικής πόλωσης δύναται να στηριχθεί στις εκτιμήσεις περί της κατανομής της απασχόλησης, ανάλογα με τη θέση στο επάγγελμα (από τη βάση δεδομένων: ILOSTAT του ILO), παρά την εκτίμηση που κυκλοφορεί ευρέως σε τάσεις (κυρίως σε νέο-βεμπεριανές και λειτουργιστικές προσεγγίσεις, αλλά και σε ορισμένες μαρξιστικές αναλύσεις) της κοινωνικής θεωρίας, ότι μείζον μέρος της μισθωτής εργασίας δεν αφορά σε προλεταριακές μάζες, αλλά σε εκπροσώπους της «νέας μεσαίας τάξης». Η παραστατική παρουσίαση της διάρθρωσης της

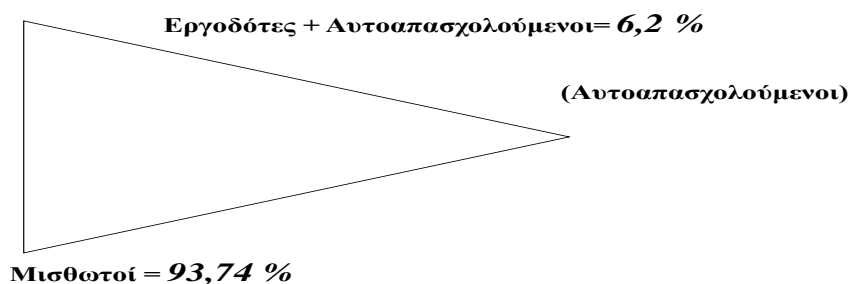
απασχόλησης, σύμφωνα με τη θέση στο επάγγελμα στις ΗΠΑ, το ΗΒ, την Ιαπωνία και τη Γαλλία είναι κατά τη γνώμη μου πολύ ενδιαφέρουσα, ίσως μάλιστα είναι και εντυπωσιακή στην πρόσληψή της από τους αμύητους για τις πραγματικότητες της εργασίας σε παγκόσμια κλίμακα.

Σχήμα 2.1: Η διάρθρωση της απασχόλησης στις ΗΠΑ

Αναζήτηση Αναλογιών στην Απασχόληση ΗΠΑ (2017)

Σχόλιο: Εξαιρετικά μεγάλη πώληση των καθεστώτων εργασίας

(Εργοδότες)

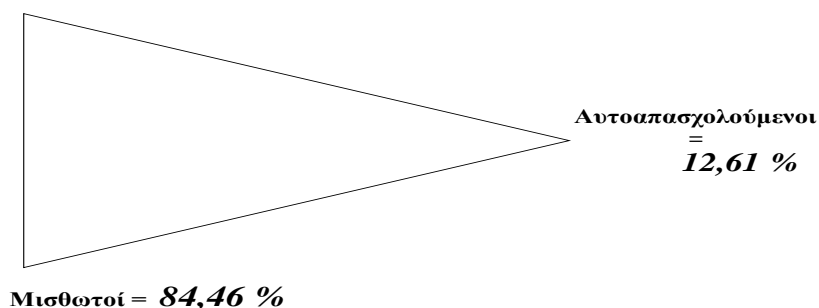

Σχήμα 2.2: Η διάρθρωση της απασχόλησης στο ΗΒ

Αναζήτηση Αναλογιών στην Απασχόληση ΗΒ (2017)

Σχόλιο: Εξαιρετικά μεγάλη πώληση των καθεστώτων εργασίας. Αντοχή της αυτοαπασχόλησης

Εργοδότες = **2,38 %** (μικροί και μεγάλοι)

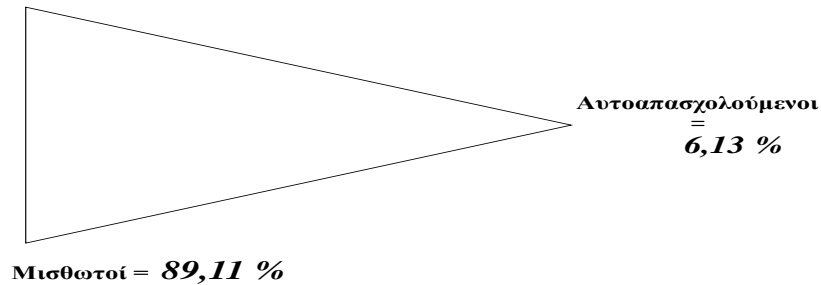

Σχήμα 2.3: Η διάρθρωση της απασχόλησης στην Ιαπωνία

Αναζήτηση Αναλογιών στην Απασχόληση Ιαπωνία (2017)

Σχόλιο: Εξαιρετικά μεγάλη πύλωση των καθεστώτων εργασίας

Εργοδότες= **1,98 %** (μικροί και μεγάλοι)

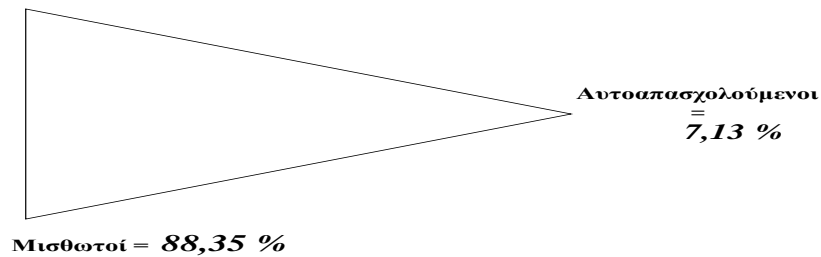

Σχήμα 2.4: Η διάρθρωση της απασχόλησης στη Γαλλία

Αναζήτηση Αναλογιών στην Απασχόληση Γαλλία (2017)

Σχόλιο: Εξαιρετικά μεγάλη πύλωση των καθεστώτων εργασίας

Εργοδότες= **4,18 %** (μικροί και μεγάλοι)

Η εξέλιξη και η σημερινή κατάσταση στους συσχετισμούς της απασχόλησης υποδεικνύει την εξαιρετική κοινωνική πύλωση, λόγω της αντίστοιχης πύλωσης των εργασιακών καθεστώτων. Ένα απειροελάχιστο ποσοστό της απασχόλησης αντιπροσωπεύουν οι

εργοδότες (μικροί και μεγάλοι). Αυτές οι μικρές ομάδες (με εξαίρεση το κράτος) ελέγχουν το σύνολο των μισθωτών (αυτοί υπάγονται στην εξουσία του κεφαλαίου). Οι ίδιες μικρές ομάδες ελέγχουν το σύνολο των μέσων παραγωγής, σε επιχειρήσεις με μισθωτούς. Από αυτές τις ισχνές ομάδες, προέρχεται μια ακόμη μικρότερη κατηγορία πάμπλουτων ανθρώπων, των οποίων ο πλούτος είναι ισοδύναμος με το εισόδημα 3,6 δισ. ανθρώπων στο σημερινό κόσμο. Η τεράστια πλειονότητα είναι οι μισθωτοί. Από αυτή την πλειονότητα προέρχονται οι σημερινοί φτωχοί, οι οποίοι είναι πλέον σκληρά εργαζόμενοι (π.χ. μερικώς απασχολούμενοι και ευέλικτοι μισθωτοί). Συνεχίζει να υφίσταται μια σημαντική ομάδα αυτοαπασχολούμενων. Στις τάξεις τους είναι ενταγμένοι, νέου τύπου, ανεξάρτητοι επαγγελματίες (επαγγελματίες και τεχνικοί, τηλεεργαζόμενοι, αυτόνομοι εργαζόμενοι σε νέους τομείς της οικονομίας), χωρίς ιδιοκτησία. Η πραγματικότητα αυτή επισημαίνει την επιβεβαίωση (και δύσκολα αμφισβητήσιμη) της θέσης του μαρξισμού περί της ταξικής πόλωσης.

Δεν πρόκειται να παρακάμψουμε τις τοποθετήσεις περί της μεσαίας τάξης ή πολύ περισσότερο περί της «νέας μεσαίας τάξης», οι οποίες έχουν χρησιμοποιηθεί (ανεξάρτητα από τη βασιμότητα ορισμένων όψεων τους), ως αντίβαρα στις προγνώσεις περί της ταξικής πόλωσης. Σημειώνουμε, πρώτα από όλα, ότι οι πλείστες προγενέστερες του «φορντισμού» θεωρίες περί της «μεσαίας τάξης»,⁶

⁶ Ο A. Smith (= *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*) δεν γίνεται λόγος αμέσως περί «μεσαίας τάξης», αλλά διακρίνονται δύο ομάδες: οι αγρότες (farmers) και οι βιοτέχνες (craftsmen), οι οποίες έχουν σύνθετα εισοδήματα. Από αυτήν την ανάλυση του A. Smith προέρχονται οι βασικές ομάδες που αναγνωρίζει ο κλασικός μαρξισμός, ως κατηγορίες των «μικροαστών». Ο όρος: «μικροαστός» προέρχεται από τη γερμανική και ιδίως τη γαλλική παράδοση των προσδιορισμών (*la petite bourgeoisie*=η μικρή αστική τάξη). Η αγγλική

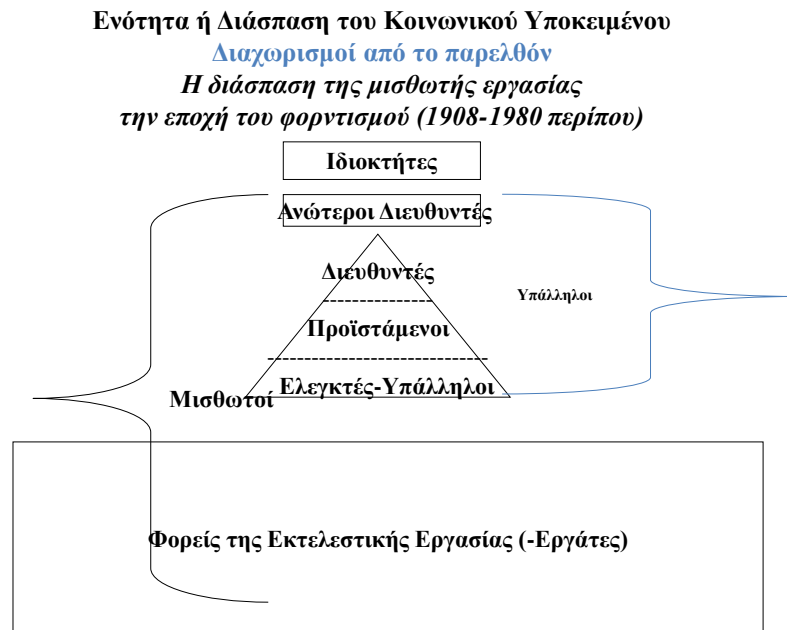
έχουν τη βάση τους σε ταξινομικές αντιλήψεις περί της κατανομής των εισοδημάτων (σε οποιαδήποτε κλίμακα κατανομής των εισοδημάτων υπάρχει μια ομάδα με μεσαία εισοδήματα). Αναφέρονται, λοιπόν, σε εντελώς διαφορετικό αντικείμενο από τη μαρξιστική τοποθέτηση περί βασικών τάξεων (αστοί και προλετάριοι) και μικροαστών, η οποία αφορά σε αμοιβαίες σχέσεις εκμετάλλευσης ή κυριαρχίας και υποταγής (σε αυτήν την περίπτωση οι διαφορές των εισοδημάτων είναι ένα παράγωγο). Εφόσον οι δύο προσεγγίσεις δεν είναι συγκρίσιμες, δεν είναι ευνόητο να χρησιμοποιείται η μία για να θολώνει την ισχύ της άλλης.

Η συζήτηση περί της νέας μεσαίας τάξης, η οποία αποτελείται κυρίως από μισθωτούς υπαλλήλους γραφείου, κορυφώνεται κατά την περίοδο ωρίμανσης του υποδείγματος εργασιακής και παραγωγικής οργάνωσης, που είναι γνωστό με μια συμβολική συντόμευση, δηλαδή ως φορντισμός-τεϊλορισμός. Σε εκείνη την μορφή οργάνωσης του καπιταλισμού πραγματοποιείται μια θεαματική αλλαγή στη δομή της καπιταλιστικής επιχείρησης και, εξ αντανάκλασης, στην κρατική γραφειοκρατία. Σχηματίζεται μια ευρεία και ιεραρχημένη (διευθυντές,

μετάφραση είναι μάλλον υποτιμητική: *the petty bourgeoisie*=η χαμηλή (απαξιοτικά) αστική τάξη. Ο όρος «μεσαία τάξη» (*middle class*) αρχίζει να χρησιμοποιείται, στην Αγγλία, περίπου σαν ένας διανοητικός αυτοματισμός, από τη δεύτερη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα, ως ένα ασαφές συνώνυμο όλων των κατηγοριών που δεν εργάζετ. Αποτελεί μια εννοιολογική αντιδιαστολή, προς τους, αριστοκρατικού χαρακτήρα, γαιοκτήμονες (*landlords*). Καθώς οι γαιοκτήμονες αντιπροσωπεύουν, ως απολίθωμα, την ανώτερη τάξη του παλαιού καθεστώτος, οι κάτοχοι του αποθέματος (*stock holders*) είναι το κύριο σώμα της «μεσαίας τάξης», σε μια ταξινομική κοινωνική δομή, όπου υπάρχει ανώτερη τάξη (*landlords*), μεσαία τάξη και κατώτερη τάξη (*μισθωτοί*). Η γενικευμένη χρήση του όρου: *μεσαία τάξη*, στις ΗΠΑ, εδραιώνεται από μια φράση του Α. Lincoln: [Aren't we all (*middle class*)?], το 1861 (βλ. Β. Αρανίτου, *Η Μεσαία Τάξη στην Ελλάδα την Εποχή των Μνημονίων*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2018, σ. 68), και εκείνη ταυτίστηκε με τη συλλογική ταυτότητα της ενότητας ενός ανομοιογενούς έθνους, καθώς είναι σαν να δηλώνεται πως δεν υπάρχουν αριστοκρατικοί φραγμοί για την ατομική επιτυχία των πολιτών, ιδίως, μετά τη λήξη του εμφυλίου και την ενοποίηση της χώρας.

προϊστάμενοι και ελεγκτές ή λειτουργικοί υπάλληλοι) κατηγορία, διαφοροποιημένων μεταξύ τους, μισθωτών υπαλλήλων (για αυτό γίνεται λόγος για μεσαία πυραμίδα της στελέχωσης).

Σχήμα 3: Η δομή της επιχείρησης την εποχή του «φορντισμού-τεϊλορισμού»

Ο προαναφερόμενος σχηματισμός της μεσαίας στελέχωσης, συνοδεύει τη θεαματική συρρίκνωση της παραδοσιακής μικροαστικής τάξης (αγρότες, βιοτέχνες, έμποροι, ανεξάρτητα επαγγέλματα), την ίδια περίοδο. Εξ αντικειμένου η διαμόρφωση μιας νέας γενιάς μισθωτών υπαλλήλων δημιουργεί έναν εύλογο προβληματισμό, σχετικά με τις επικοινωνίες του ή τις διαφοροποιήσεις τους με τα πιο γνωστά στρώματα της εργατικής τάξης, κατά την προηγούμενη φάση του καπιταλισμού, δηλαδή την βιομηχανική εργατική τάξη (ή άλλως

το βιομηχανικό προλεταριάτο που αποτελείται από χειρώνακτες). Η συζήτηση, περί αυτού των προβληματισμού, επικεντρώθηκε σε γόνιμες πλευρές, καθώς εντόπισε αρκετές από τις έντονες διαφοροποιήσεις, κυρίως, μεταξύ «υπαλλήλων» και «εργατών» ή, έστω, μεταξύ των φορέων της διανοητικής και της χειρωνακτικής εργασίας. Η αδύναμη πλευρά αυτών των συζητήσεων είναι πως δεν μπόρεσε να προσδιορίσει τις καθολικές διαφοροποιήσεις στις σχέσεις εκμετάλλευσης, ανάμεσα στη μεγάλη μάζα των «υπαλλήλων» και τους «εργάτες». Μπορεί αυτή η διάσταση να ήταν εξαιρετικά δυσανάγνωστη. Μπορεί, όμως, να ήταν και μια σκόπιμη έλλειψη ερευνητικής στρατηγικής, προκειμένου να υποβαθμιστεί το ερώτημα, περί εκμετάλλευσης.

Η προοδευτική και ριζοσπαστική σκέψη συμμετείχε, όχι πάντα με συνέπεια, στις αντιπαραθέσεις για τη «νέα μεσαία τάξη. Η «νέα μεσαία τάξη» αναγνωρίζεται για πρώτη φορά από τον Κ. Kautsky⁷, ως μια ομάδα φορέων της διανοητικής εργασίας, η οποία διαχειρίζεται εξουσιοδοτημένη, από την αστική τάξη, ισχύ στις εργασιακές οργανώσεις. Ο C. Wright Mills⁸ σηματοδοτεί το ουσιαστικό νόημα της νέας τάξης στη σύγχρονη συζήτηση. Η «νέα μεσαία τάξη» αποτελείται από τους υπαλλήλους γραφείου της μεσαίας στελέχωσης των επιχειρήσεων και του κράτους. Είναι αξεπέραστη, για τα χαρακτηριστικά και το ρόλο αυτής της τάξης, η τελική διπίστωσή του: *«Είναι η οπισθοφυλακή. Βραχυπρόθεσμα θα επηρεαστούν από τον πυρετό του συναγωνισμού. Μακροπρόθεσμα θα ακολουθήσουν το*

⁷ K. Kautsky, *Η Κοινωνική Επανάσταση*, Αθήνα, Παπαζήση, (1902).

⁸ C. Wright Mills, *White Collar: The American Middle Classes*, Oxford-New York, Oxford University Press, 2002 (1951).

δρόμο της ισχύος, γιατί εν τέλει το γόητρο καθορίζεται από την ισχύ. Στο μεταξύ μέσα στην πολιτική αγορά». «οι νέες μεσαίες τάξεις είναι διαθέσιμες για πώληση. Όποιος είναι αρκετά αξιόπιστος και ισχυρός μπορεί να τις αποκτήσει. Μέχρι τώρα, όμως, δεν έχει υποβληθεί κάποια σημαντική προσφορά».⁹ Επομένως, θεωρούνται, περίπου, εξωνημένοι, χωρίς διαθέσιμους αγοραστές, και («δεδομένοι») υποταγμένοι στις ανώτερες τάξεις.

Ο Ν. Πουλαντζάς¹⁰ διευρύνει, κατά πολύ, τα όρια της τάξης (που ο C. Wright Mills καθιέρωσε ως «νέα μεσαία τάξη»), χρησιμοποιώντας μια ιδιόμορφη διαχείριση (και πολλαπλώς αμφισβητήσιμη) των μαρξικών διανοημάτων, για τη σχέση παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας, και μια ιδιαίτερη προσέγγιση για τις οικονομικές, τις πολιτικές και ιδεολογικές σχέσεις (κατασκευασμένη από το γενικότερο πλαίσιο του «δομικού μαρξισμού») του «καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού». Ο νέος όρος, δηλαδή η «νέα μικροαστική τάξη» (και ιδίως η χρήση του όρου: «μικροαστική», έναντι του όρου: «μεσαία»), οφείλεται στην εκτίμηση του Ν. Πουλαντζά, πως η νέα «τάξη» αναπαραγάγει το ιδεολογικό υποσύνολο της «παραδοσιακής μικροαστικής τάξης».¹¹ Η ανάλυση αυτή είναι σίγουρα ενδιαφέρουσα, αλλά η κοινωνική βάση από την οποία εκπορεύονται οι παρατηρήσεις της πραγματικότητας αναιρούνται ταχέως, καθώς δημοσιεύεται στην εποχή της εμφανούς

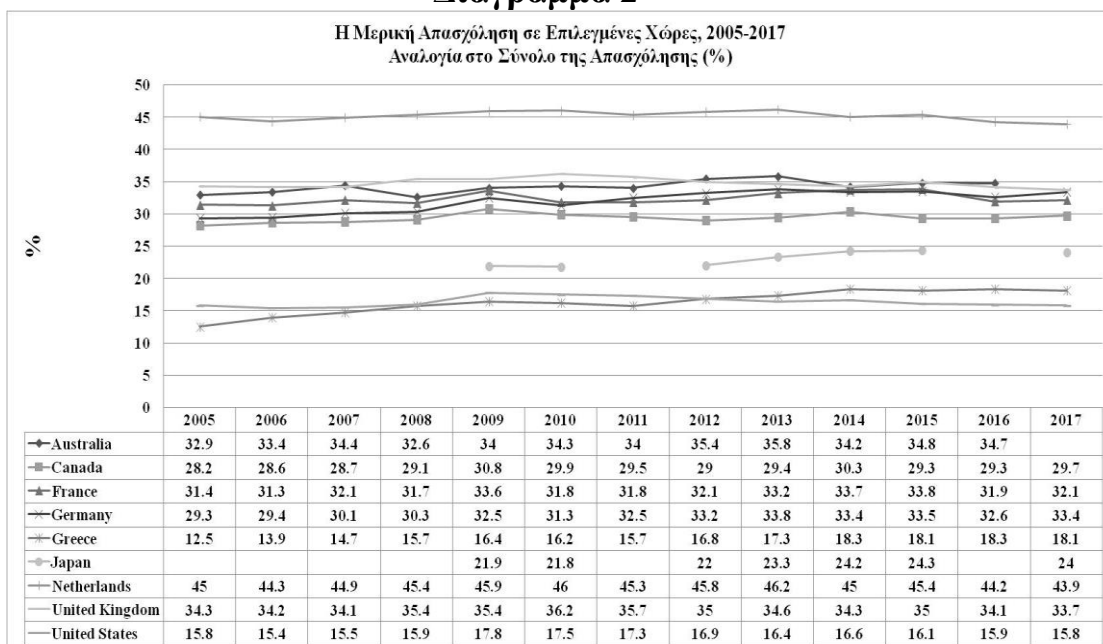
⁹ Στο ίδιο, σσ. 353-354.

¹⁰ Ν. Πουλαντζάς, *Κοινωνικές Τάξεις στο Σύγχρονο Καπιταλισμό*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984 (1974).

¹¹ Δηλαδή αυτή η ιδεολογική αντίληψη αφορά στην κοινωνική ταλάντευση, την ιδεολογική άρνηση ταύτισης με την εργατική τάξη και την ιδεολογία της, όπως και την ψευδαίσθηση περί της δυνατότητας για κοινωνική άνοδο.

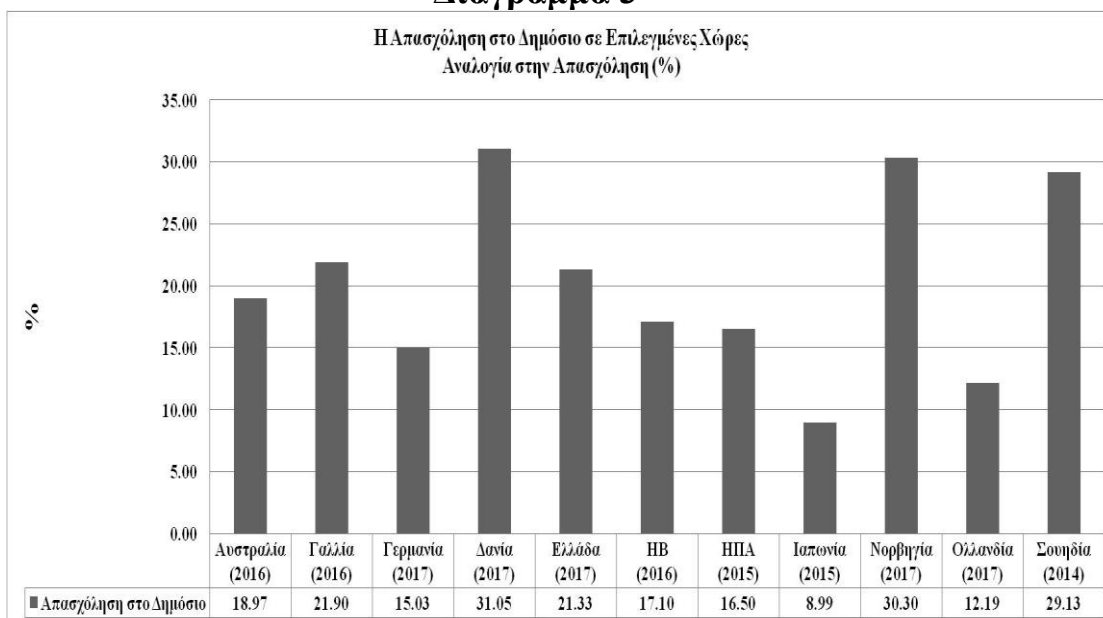
κατάπτωσης του φορντικού-τεϊλορικού υποδείγματος παραγωγής και εργασίας.

Διάγραμμα 2

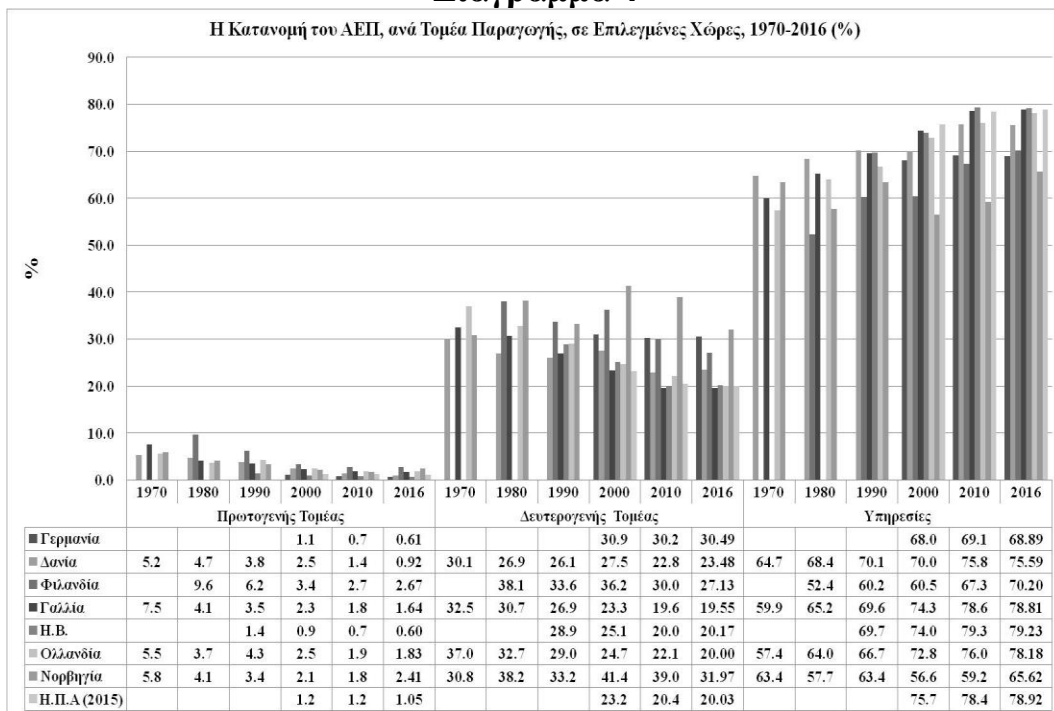
Πηγή: ILO (Database: ILOSTAT).

Διάγραμμα 3

Πηγή: ILO (Database: ILOSTAT).

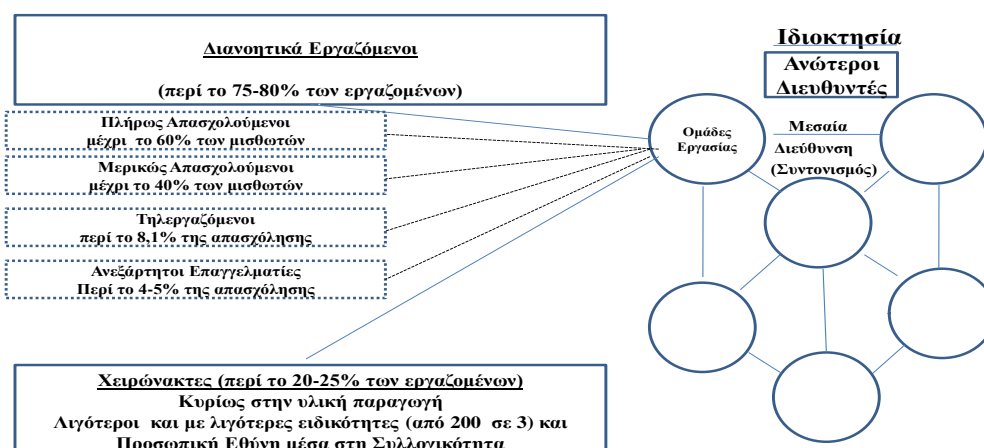
Διάγραμμα 4

Πηγή: World Bank

Σχήμα 4: Νέα οργάνωση και κατακερματισμός των εργασιακών ομάδων

Η πολυδιάσπαση της εργασίας
στο σύγχρονο καταμερισμό της εργασίας
(Εκτιμήσεις μετρήσεων για το ΗΒ)

Στον νέο καταμερισμό της εργασίας (Σχήμα 4) είτε απουσιάζει είτε συρρικνώνεται η μεσαία στελέχωση των επιχειρήσεων είτε επαναπροσδιορίζεται ο ρόλος των φορέων της διανοητικής εργασίας (χωρίς την παρελθούσα ιεραχική θέση και δίχως διευθυντικό ρόλο). Από τη συνάρτηση των πραγματικοτήτων και την εκτίμηση των θεωρητικών επεξεργασιών μπορούμε να παραγάγουμε ορισμένα κρίσιμα πορίσματα. Η τεράστια πλειονότητα του πληθυσμού υπάγεται εργασιακά στην εξουσία του κεφαλαίου. Στο συντριπτικό μέρος της αποτελείται από μισθωτούς (Σχήματα 2.1, 2.2, 2.3, 2.4), ενώ συμπληρώνεται από σημαντικές ομάδες αυτοαπασχολουμένων, χωρίς ιδιοκτησία. Η αστική τάξη κέρδισε της μάχη της «αναδιάρθρωσης του καπιταλισμού». Η ήττα των φορέων της εργασίας είχε και ορισμένες πολύ αισθητές θετικές συνέπειες, όπως η εξαιρετική διεύρυνση της κοινωνικής δύναμης των μισθωτών και η γεφύρωσή της με μικροαστούς. Μένει να αξιοποιήσουν αυτό το «δώρο» των καπιταλιστών, αλλάζοντας την οργάνωση και την πρακτική στην κοινωνική δράση.

Η ίδια τεράστια κοινωνική δύναμη είναι πολύ-διασπασμένη. Στον προγενέστερο διαχωρισμό μεταξύ διανοητικών εργαζόμενων υπαλλήλων (με τους διαφορισμούς τους σε διευθυντές, προϊσταμένους, ελεγκτές και πωλητές ή και εκτελεστικά εργαζόμενους υπαλλήλους γραφείου) και εργατών, προστίθενται νέοι περίπλοκοι και διαπλεκόμενοι διαχωρισμοί. Μερικώς απασχολούμενοι, μαζί με τις επινοητικές ευελιξίες τους,

τηλεργαζόμενοι και ανεξάρτητοι επαγγελματίες, συμπληρώνουν τους πλήρως και κανονικώς εργαζόμενους (Διάγραμματα 3, 4, 5).

Η πολυδιάσπαση (στην καλύτερη περίπτωση) πολυδιασπά τις οργανώσεις των εργαζομένων και θέτει σε αντιπαράθεση τα συμφέροντα και τις διεκδικήσεις. Στη χειρότερη περίπτωση, αδρανοποιεί και από-μαζικοποιεί τα συνδικάτα. Αυξάνεται η δυνατότητα εξωτερικής διαχείρισης των διεκδικήσεων. Οι πρακτικές της συλλογικής δράσης των μισθωτών γίνονται πιο αναποτελεσματικές.

Σε αυτή την εποχή επανεμφανίζονται κάποιες «ιδιαίτερου στυλ» αναφορές στη μεσαία τάξη, με προφανή τη διάθεση της αναπαραγωγής των διανοητικών αναγωγών στις αναφορές στη «μεσαία τάξη», που αναπτύχθηκαν στην Αγγλία του 19^{ου} αιώνα και τις ΗΠΑ.

Κάποιες είναι σοβαρές προσπάθειες επιτηδευμένης μόχλευσης, παλαιότερων, βεμπεριανής προέλευσης, υποδειγμάτων «ταξινομικής απεικόνισης της κοινωνικής δομής» (που είχαν και κάποιες αδρές, ακαδημαϊκού χαρακτήρα, επιβεβαιώσεις) και νεότερων θεωρητικών προσπαθειών γεφύρωσης των μαρξιστικών διανοημάτων με θέσεις εγγύτερες στον βεμπεριανό ταξικό πολύ-προσδιορισμό.¹² Μια ανάλογη προσπάθεια είναι τα αποτελέσματα της μεγάλης έρευνας για την ταξική δομή στη σύγχρονη Βρετανία.¹³ Σε αυτήν την προσπάθεια

¹² P. Bourdieu, "The forms of capital", J. Richardson (Ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York, Greenwood, 1986, σσ. 241-258.

¹³ M. Savage, F. Devine, N. Cunningham, M. Taylor, Y. Li, J. Hjelldrekk, B. Le Roux, S. Friedman, A. Miles, "A New Model of Social Class? Findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment", *Sociology*, No. 47(2), 2013, σσ. 219-250.

συμπεριλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, η αναφορά στο «πρεκαριάτο»,¹⁴ δηλαδή στις ομάδες με μερική και ευέλικτη εργασία, αλλά υποβαθμίζεται η αναφορά στο «προλεταριάτο».

Κάποια άλλα εγχειρήματα μοιάζουν με προπαγάνδα ή άλλως με «εφαρμοσμένη πολιτική διαφώτιση»: [U.S. Department Of Commerce (Economics and Statistics Administration), Office of the Vice President of the United States (Middle Class Task Force)], *Middle Class in America*, Washington D.C., 2010 (January)].¹⁵ Στη «μεσαία τάξη» ανήκει το σύνολο των νοικοκυριών με εισόδημα πάνω από: 21.800 \$ για ένα ζευγάρι, με δύο παιδιά σε σχολική ηλικία, ή 17.300\$, για τα μονογονεακά νοικοκυριά με δύο παιδιά σε σχολική ηλικία, και τουλάχιστον μέχρι και το 75ο εκατοστημόριο της κλίμακας των εισοδημάτων. Με μια παράλληλη αυθαίρετη προσέγγιση θεωρείται ότι στη «μεσαία τάξη» εντάσσονται όσοι αυτό-προσδιορίζονται ως μέτοχοι της, με βάση τις προσδοκίες τους (προσδοκία απόκτησης κατοικίας, αυτοκινήτου και ακριβών καταναλωτικών αγαθών ή την πραγματοποίηση διακοπών), ενώ η ίδια έρευνα επισημαίνει είτε ότι αυτές οι προσδοκίες δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν είτε πως όσοι είναι ενταγμένοι σε αυτήν την τάξη μπορούν εύκολα και από ένα τυχαίο γεγονός να χάσουν αυτόν τον ταξικό προσδιορισμό.

¹⁴ G. Standing, *The precariat*, London, Bloomsbury Academic, 2011.

¹⁵ U.S. Department Of Commerce (Economics and Statistics Administration), Office of the Vice President of the United States (Middle Class Task Force)], *Middle Class in America*, Washington D.C., 2010 (January).

Ορισμένες άλλες προσπάθειες δημιουργούν μέγιστη επιφύλαξη.¹⁶ Στην «παγκόσμια μεσαία τάξη» εντάσσονται όσοι έχουν εισόδημα από 10-100 δολάρια την ημέρα. Το αποτέλεσμα αυτής προσπάθειας ήταν το ακόλουθο: Στην Β. Αμερική (δηλαδή στις ΗΠΑ και τον Καναδά), από τη μια πλευρά, με πληθυσμό περίπου 340 εκατομμύρια άτομα το 2009, φαίνεται ότι τα 338 εκατομμύρια ανήκουν στην «παγκόσμια μεσαία τάξη». Στην Ιαπωνία, από τη άλλη, με πληθυσμό περίπου 127 εκατομμυρίων ατόμων, φαίνεται ότι τα 125 εκατομμύρια πρόσωπα ανήκουν στην «παγκόσμια μεσαία τάξη». (!)

Οι μεταβολές στη δομή και τους συσχετισμούς των εργασιακών ομάδων δημιούργησαν το πεδίο, ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1971-1980, πολύ ενδιαφέρουσες ανταποκρίσεις και χρήσιμες επεξεργασίες για την εκτίμηση της πραγματικότητας και τις προοπτικές του καπιταλισμού και των κοινωνικών υποκειμένων. Σταχυολογώ ορισμένες κρίσιμες θεωρητικές απόψεις:

Η αρχική ανάλυση του A. Gorz είναι αναθεωρητική της βασικής προσέγγισης του κλασικού μαρξισμού τόσο γενικά για την ταξική δομή όσο και για τη φύση ή το ρόλο της εργατικής τάξης, σε μια πρώτη (αδιαμόρφωτη) φάση υπέρβασης του φορντισμού-τεϊλορισμού. Κατά τη γνώμη του αναλυτή η κοινωνική οργάνωση μοιάζει με μια μη-κοινωνία, η οποία αποτελείται από μη-τάξεις.¹⁷ Το έργο του, στη συνέχεια, διανθίζεται και από προτάσεις κοινωνικής

¹⁶ H. Kharas, "The Emerging Middle Class in Developing Countries", OECD, Development Centre, *Working Papers*, No. 285, 2010 (January).

¹⁷ A. Gorz, *Αντίο Προλεταριάτο*, Αθήνα, Νέα Σκέψη, 1986.

ανασυγκρότησης, που επικεντρώνονται στην υπέρβαση της μισθωτής εργασίας.¹⁸

Ο P. Glotz,¹⁹ ως σημαίνον στέλεχος του SPD, διακηρύσσει την ανάγκη υπέρβασης με την πρόταση για την επιτάχυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, με εργαλείο το κοινό νόμισμα. Επινοεί τον όρο: *κοινωνία των 2/3 (2/3 ενταγμένοι και 1/3 αποκλεισμένοι)*, ο οποίος δημιουργεί μια εύλογη (με θετική διάθεση) πνευματική κινητοποίηση, αλλά εξαφανίζει οποιαδήποτε αναφορά στις τάξεις. Παράλληλα εγκαινιάζει τον *αριστερό υποκειμενισμό*, δηλαδή την υποστηρικτική στάση στην ελευθερία των αγορών. Η θεώρηση αυτή δηλώνει την απομάκρυνση του SPD και των εργατικών συνδικάτων, από την «τακτική των οδοφραγμάτων», πράγμα που σημαίνει την άμβλυνση της μαχητικής διεκδίκησης, έναντι της οικονομικής πρακτικής της καπιταλιστικής τάξης.

Σύμφωνα με τον E.O. Wright²⁰ η *νέα μεσαία τάξη ή η νέα μικροαστική τάξη* αποδιαρθώνεται και επομένως φθίνει η επίδραση της στην ταξική δομή. Οι μερίδες εκείνης της τάξης έχουν εναπομείνει, ως διασπασμένες ομάδες ενός, ελάσσονος μεγέθους, συνονθυλεύματος, στο πλαίσιο της καπιταλιστικής κοινωνικής δομής. Οι «αντιφατικές ταξικές τοποθετήσεις» αντιπροσωπεύουν την διανοητική κατασκευή, η οποία επιχειρεί να προσλάβει και να εγκιβωτίσει τις κατακερματισμένες ομάδες μέσα στις καπιταλιστικές σχέσεις. Η «αντιφατική ταξική τοποθέτηση» των «διευθυντών και

¹⁸ A. Gorz, *Reclaiming Work Beyond the Wage-Based Society*, Cambridge, Polity Press, 1999, σσ. 73-111.

¹⁹ P. Glotz, *Μανιφέστο για τη Νέα Ευρωπαϊκή Αριστερά*, Αθήνα Οδυσσέας, 1985.

²⁰ E.O. Wright, *Classes*, New York, Verso, 1985.

προϊσταμένων» τοποθετείται μεταξύ αστικής και εργατικής τάξης. Η «αντιφατική ταξική τοποθέτηση» των «ημιαυτόνομων εργαζομένων» εντάσσεται μεταξύ εργατικής και παραδοσιακής μικροαστικής τάξης, ενώ η «αντιφατική ταξική τοποθέτηση» των «μικρών εργοδοτών» τοποθετείται σε ενδιάμεση θέση μεταξύ παραδοσιακής μικροαστικής και αστικής τάξης.

Η προσπάθεια για την αναθεώρηση της εικόνας της κοινωνικής δομής και των κοινωνικών υποκειμένων της αλλαγής, σίγουρα περιλαμβάνει ιδιόμορφες και μερικές φορές εκκεντρικές θεωρήσεις από τη χορεία της ριζοσπαστικής σκέψης. Ο όρος: «πλήθος» (multitude) απηχεί μια συγκεχυμένη και ελάχιστα προσδιορισμένη απομάκρυνση από τρεις εδραιωμένους όρους, οι οποίοι έχουν χρησιμοποιηθεί εκτεταμένα από τις πολιτικές αναλύσεις: την «κοινωνική τάξη», τη «μάζα» και το «λαό». Οι αναγνώστες άρχισαν να επικοινωνούν με τις επεξεργασίες για το «πλήθος»,²¹ όταν κοινοποιήθηκε το πρώτο βιβλίο μιας τριλογίας²² των M. Hardt, A. Negri. Σε εκείνη την εκδοχή το «πλήθος» εκφράζει έναν πολυδιάστατο (αλλά και δυσνόητο) ατομικό και συλλογικό ακτιβισμό, με δίκτυα, σε διαφορετικά (και αλληλοκαλυπτόμενα) πεδία της κοινωνικής αντίδρασης.²³

²¹ Η ανάλυση του A. Negri (=Back to The Future, <http://marxsite.com/backtothefuture.pdf>, σσ. 3-4) εξηγεί ότι το «πλήθος» είναι μια κατηγορία διανοητικώς εργαζομένων, οι οποίοι δεν αποδέχονται να διοικηθούν (ίσως μόνο με τη βία). Το πλήθος αντιπροσωπεύει την εκτίμηση του τέλους των τάξεων, ως συλλογικών υποκειμένων.

²² Πβ., M. Hardt, A. Negri, *Empire*, Mass., Harvard University Press, 2000· M. Hardt, A. Negri, *Multitude*, New York, The Penguin Press, 2004· M. Hardt, A. Negri, *Commonwealth*, Cambridge Mass., Harvard University Press, 2009.

²³ M. Hardt, A. Negri, *Empire*, όπ.π., σ. 25.

Ο G. Duménil και ο D. Lévy εκτιμούν πως σημειώνεται μια σημαντική αλλαγή στους συσχετισμούς των κοινωνικών δυνάμεων και επομένως στην ταξική δομή, τους συσχετισμούς των τάξεων και τον χαρακτήρα των ταξικών μερίδων.²⁴ Η προσέγγισή τους διαπιστώνει μια κρίσιμη διαφοροποίηση στη σύσταση και τη λειτουργία των διευθυντικών ομάδων. Οι ομάδες των μεσαίων διευθυντών υποβαθμίζονται, από την άποψη του ρόλου τους και οικονομικά. Τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη ενισχύονται.²⁵ Τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη αμείβονται με πολύ υψηλά ποσά, τα οποία είναι συνθέσεις των υψηλών μισθών και των αποδόσεων των μεριδίων από τα διαχειριζόμενα κεφάλαια. Οι G. Duménil και D. Lévy, διαβλέπουν τη συνένωση των ανώτατων διευθυντικών στελεχών και της καπιταλιστικής τάξης, σε μια νέα υβριδική τάξη. Σύμφωνα με την εκτίμησή μου η νέα υβριδική ανώτερη τάξη δηλώνει την ενσωμάτωση των ανώτατων διευθυντικών θέσεων στην καπιταλιστική τάξη. Αυτή η διαπίστωση μπορεί να σημαίνει είτε την πρόσκτηση σημαντικού κεφαλαίου από τα ανώτατα διευθυντικά στελέχη και για αυτό την ανοδική κοινωνική κινητικότητα τους είτε την (εκ νέου) ενεργοποίηση των μελών της καπιταλιστικής τάξης στη διοικητική λειτουργία των επιχειρήσεων, όπως και στον στρατηγικό σχεδιασμό.

²⁴ G. Duménil, D. Lévy, *The Crisis of Neoliberalism*, Cambridge Mass.-London, Harvard University Press, 2011.

²⁵ Στο ίδιο, σσ. 84-85.

4 Ο μαρξισμός και το πολιτικό πρόγραμμα

Ο Κ. Marx ξεκινά τη γραφή του, σε μια εποχή κατά την οποία το προλεταριάτο ήταν ήδη «εξεγερμένο», αλλά συνήθως «ηττημένο». Η συνδικαλιστική οργάνωση και οι οικονομικές διεκδικήσεις ήταν οι πιο συνηθισμένες εκδοχές συλλογικής αντίδρασης της εργατικής τάξης. Η θετική απόληξή τους ανατρέπεται γρήγορα, από την οικονομική εξέλιξη.

Η πολιτική δράση ήταν κατακερματισμένη, δίχως σαφείς στόχους, με εξστρεμιστικές πρακτικές (μπλανκισμός), ασύνδετη από τη μεγάλη μάζα του προλεταριάτου και ιστορικά αναποτελεσματική. Το μόνο αξιόλογο μαζικό πολιτικό κίνημα της εργατικής τάξης ήταν εκείνο των «χαρτιστών», που, όμως (μέχρι το 1867), δεν είχε θετικά αποτελέσματα.

Ο μαρξισμός, με το «Μανιφέστο» θέτει στο προσκήνιο το ζήτημα της «επαναστατικής επίλυσης» του κοινωνικού ζητήματος. *Η πολιτική είναι το βασικό πεδίο δράσης.* Ο συνδικαλισμός είναι ο τόπος της αρχικής οργάνωσης και δοκιμασίας στους κοινωνικούς αγώνες. Το πολιτικό πρόγραμμα δίνει το βασικό πλαίσιο της ενότητας των διεκδικήσεων της εργατικής τάξης (βλ., Πίνακας 1).²⁶

Η επίθεση στο καπιταλιστικό κράτος και η κατάληψη της εξουσίας είναι ο στρατηγικός στόχος. Η εργατική εξουσία είναι το προσδοκώμενο αποτέλεσμα. Η αταξική, δηλαδή η κομμουνιστική

²⁶ Βλ., τον ακόλουθο Πίνακα.

Πίνακας 1: Η πολιτική στρατηγική της εργατικής τάξης

Το πολιτικό πρόγραμμα του κλασικού μαρξισμού

Πεδίο/ Αντικείμενο	Τύπος της Εξουσίας	Πολιτικά Δικαιώματα	Τύπος της Ιδιοκτησίας	Κληρονομικό Δίκαιο	Καθεστώς Απασχόλησης και Απαγορεύσεις	Δημοσιονομική Λιμνείωση	Κοινωνικά Δικαιώματα
Κράτος	<i>Εργατικό Κράτος</i>						
Δημοκρατία- Πολιτικές Ελευθερίες		<i>Γενικό Δικαίωμα της Ψήφου και του Εκλέγεσθαι</i>					
Ιδιοκτησία			<i>Κατάργηση της Ατομικής Ιδιοκτησίας Κρατική Ιδιοκτησία</i>				
Θεμελιώδεις Θεσμικές Αλλαγές				<i>Κατάργηση του Κληρονομικού Δικαίου</i>			
Θεσμικές Μεταβολές για τις Σχέσεις Εργασίας					<i>Κατάργηση της Μισθοτής Σκλαβιάς και της Παιδικής Εργασίας Εργασία Δέκα Ωρών, Κυριακή Αργία, Άδειες Αναπηρίας</i>		
Οικονομική Πολιτική						<i>-Κρατική Πίστη -Βαριά Προοδευτική Φορολογία, -Προγραμματισμός, -Ενίσχυση του Εργατικού Εισοδήματος</i>	
Ενεργής Στήριξη της Κοινωνίας							<i>Δωρεάν Εκπαίδευση και Περίθαλψη, Κοινωνική Ασφάλιση, Συντάξεις Γήρατος, Επιδόματα Ανεργίας, Προγράμματα Κατοικίας, Υποστήριξη της Μητρότητας κ.ά.</i>

κοινωνία θα αποτελεί τον (χρονικά ακαθόριστο) απώτερο στόχο, μέσω ενός σοσιαλιστικού προγράμματος.

Στην ιστορική εξέλιξη πολλά από τα αιτήματά του υλοποιήθηκαν και από τα καπιταλιστικά κράτη (*Γενικό Δικαίωμα της Ψήφου και του Εκλέγεσθαι, Δωρεάν Δημόσια Εκπαίδευση και Περίθαλψη, Κοινωνική Ασφάλιση, Συντάξεις Γήρατος, Επιδόματα Ανεργίας, Προγράμματα Κατοικίας, Υποστήριξη της Μητρότητας κ.ά*). Παρά τη διευρυμένη υλοποίηση των πολιτικών και των κοινωνικών δικαιωμάτων (με παλινωδίες και αμφισβητήσεις), η *κατάργηση της μισθωτής εργασίας* δεν επιτεύχθηκε ούτε στα σοσιαλιστικά εγχειρήματα του εικοστού αιώνα.

Το πρόγραμμα του κλασικού μαρξισμού διαδραμάτισε ένα σοβαρό ρόλο στον προσδιορισμό του αντίστοιχου προγράμματος της *Πρώτης Διεθνούς των Εργατών* για την περίοδο που ήταν ενεργής. Το προκείμενο πρόγραμμα, αλλά και προσωπικές παρεμβάσεις των ιδρυτών του μαρξισμού (του K. Marx και του F. Engels- και ιδίως του δεύτερου) συνέβαλαν, σε ένα βαθμό στο πρόγραμμα της γερμανικής σοσιαλδημοκρατίας (του SPD), τουλάχιστον, όσο την ευθύνη της επεξεργασίας των θέσεων του κόμματος έχει ο K. Kautsky. Οι τροποποιητικές προτάσεις του εργατικού προγράμματος από τον E. Bernstein²⁷ δημιούργησαν μια εναλλακτική κινητικότητα για το

περιεχόμενο της πολιτικής στρατηγικής της σοσιαλδημοκρατίας και ορισμένες αξιολογικές εφαρμογές, στη διάρκεια (ορισμένες ήταν σε μεγάλη χρονική απόσταση από τη στιγμή της διατύπωσης) της διακυβέρνησης από εργατικά και σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, αν και προξένησε μεγάλες αντιπαραθέσεις²⁸ στη γερμανική σοσιαλδημοκρατία όταν δημοσιοποιήθηκε το κείμενο των θέσεων.

²⁷ E. Bernstein, *Οι Προϋποθέσεις του Σοσιαλισμού και τα Καθήκοντα της Σοσιαλδημοκρατίας*, Αθήνα, Παπαζήση (1899). Τα στοιχεία του προγράμματος παρουσιάζονται σύντομα και οικονομημένα στο παρακάτω Πίνακα (2).

Πίνακας 2: Οι θέσεις του E. Bernstein

Εισηγήσεις για Τροποποιήσεις στο Πολιτικό Πρόγραμμα

	Εκδημοκρατισμός του Καπιταλιστικού Κράτους	Περιορισμός του Καπιταλιστικού Κέρδους, Ενίσχυση του Εργατικού Εισοδήματος
E. Bernstein (1899)		
Ενίσχυση των πολιτικών δικαιωμάτων	Ενδυνάμωση του θεσμικού ρόλου των <i>Συνδικάτων</i>	
Αποδυνάμωση του Συγκεντρωτικού Κράτους	Ενίσχυση των θεσμών της <i>Τοπικής Αυτοδιοίκησης</i>	
Εναλλακτικές συλλογικές παρεμβάσεις στην οικονομία		Δημιουργία και Υποστήριξη των Καταναλωτικών, των Πιστωτικών <i>Συνεταιρισμών</i> και (λιγότερο) των Παραγωγικών <i>Συνεταιρισμών</i>

²⁸ R. Luxemburg, *Μεταρρύθμιση ή Επανάσταση*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, (1899). Από αυτήν την κριτική ανάλυση των προτάσεων του E. Bernstein προέρχονται οι «πολεμικοί χαρακτηρισμοί» του: ρεβιζιονιστής (αναθεωρητής-εννοεί του μαρξισμού), ρεφορμιστής (μεταρρυθμιστής) και ορπορουνιστής (καιροσκόπος ή τυχοδιώκτης).

Η στρατηγική και οι εφαρμογές του V.I. Lenin²⁹ υποδεικνύουν την ροπή του επαναστάτη να υλοποιήσει το μείζον μέρος του κλασικού μαρξιστικού προγράμματος για την κοινωνική αλλαγή. Από την πραγματοποίηση, ακόμη και σε επίπεδο πρόθεσης, απουσιάζει κάποια ενεργής προσπάθεια για την κατάργηση του καθεστώτος της μισθωτής εργασίας. Μετά την θετική έκβαση του εμφυλίου πολέμου, η κύρια μέριμνα του νεαρού σοβιετικού κράτους ήταν η

²⁹ Η τοποθέτηση του Β.Ι. Λένιν (=Ιμπεριαλισμός, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1980) ανασυγκροτεί την ταξική ανάλυση, με την επικράτηση της κυρίαρχης (ιμπεριαλισμός-λαοί) έναντι της βασικής αντίθεσης (κεφάλαιο-εργασία). Οι *Θέσεις του Απρίλη* (Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 2012) προτάσσουν το βασικό πρόγραμμα των μπολσεβίκων. Στο κείμενο για το «Για το φόρο σε είδος (η σημασία της Νέας Πολιτικής και οι όροι της)» (στα *Απαντα*) περιγράφεται η Νέα Οικονομική Πολιτική. Για το περιεχόμενο της παρέμβασης, βλ., τον παρακάτω Πίνακα.

Πίνακας 3: Οι συνεισφορές του V.I. Lenin

Νέες Εισηγήσεις και Εφαρμογές για το Πολιτικό Πρόγραμμα

	Επιβεβαίωση του Πολιτικού Προγράμματος του Κλασικού Μαρξισμού	Ανεκπλήρωτα Αιτήματα	Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ) Περιζήσιμο (1921-1928)	-Η Νέα Πολιτική για την Αγροτική Οικονομία	-Η Νέα Πολιτική για τη Βιοτεχνία	-Η Νέα Πολιτική για την Εκμετάλλευση Πλουτοπαραγωγικών Πόρων
V.I. Lenin	-Κατάργηση της Ατομικής Ιδιοκτησίας, -Κρατική Ιδιοκτησία, Κρατική Κεντρική Τράπεζα και Κρατική Πίστη, -Βαριά Προοδευτική Φορολογία, -Προγραμματισμός, -Κοινωνικά Δικαιώματα, -Κατάργηση του Κληρονομικού Δικαίου	<i>Κατάργηση της Μισθωτής Σκλαβιάς, Λατρεία της Δημοκρατίας (και στους Χώρους Δουλείας) (Λιουβές με μισθούς και διατήρηση του διεθνούς δικαίου, στις παραγωγικές οργανώσεις, μέσω γραφειοκρατικών συστημάτων εργασιακής οργάνωσης)</i>				
Νέες Επινοήσεις με Θετικά Αποτελέσματα			«Μικρό-καπιταλισμός», σε μεγάλη έκταση, στην αγροτική οικονομία και τη βιοτεχνία, με σοσιαλιστική εξουσία	(Καταπολέμησε την πείνα και την έλλειψη τροφίμων και ενίσχυσε την αγροτική παραγωγή, ενίσχυσε τα εισοδήματα)	(Ενίσχυσε την βιοτεχνική παραγωγή, διεύρυνε την επάρκεια των εμπορευσιμων αγαθών και ενίσχυσε τα εισοδήματα)	(Λημιόρθησε την προώθηση της ενεργειακής επάρκειας, εννοώτασσε απαιτητική τεχνολογία)
-Μέτρα Υλοποίησης των Νέων Επινοήσεων				Εκχώρηση της γης στους αγρότες (ουσιαστική υλοποίηση του επαναστατικού συνθήματος <i>όλη η γη στους αγρότες</i>), αυτόνομη μικρή παραγωγή (ακόμη και με τη χρήση μισθωτής εργασίας), αυτόνομη πρόσβαση στην αγορά, πραγματοποίηση κέρδους, μικρός φόρος	Εκχώρηση κτηρίων και μηχανημάτων σε βιοτέχνες, Αυτόνομη μικρή παραγωγή (ακόμη και με τη χρήση μισθωτής εργασίας), αυτόνομη πρόσβαση στην αγορά, πραγματοποίηση κέρδους, μικρός φόρος	Εκχώρηση της Εκμετάλλευσης των Πλουτοπαραγωγικών Πόρων σε Ξένες Επιχειρήσεις, Ιδιωτικές Επενδύσεις, με συμφωνημένη την Εξαγωγή Κερδών

σταθεροποίηση, με επίλυση του προβλήματος της διατροφικής επάρκειας, καθώς ο πληθυσμός λιμοκτονούσε. Η Νέα Οικονομική Πολιτική (ΝΕΠ), ως ένας εκτατικός μικροκαπιταλισμός με σοσιαλιστική διακυβέρνηση, με εργαλεία τις τρεις μορφές των εκχωρήσεων (της γης στους αγρότες, των κτιρίων και των μηχανημάτων σε βιοτέχνες και των πλουτοπαραγωγικών πόρων σε ξένους επενδυτές), επέλυσε τάχιστα και επιτυχώς τα προβλήματα επάρκειας τροφίμων και καταναλωτικών αγαθών κάλυψης αναγκών. Η Νέα Οικονομική Πολιτική ανετράπη από τον J. Stalin, ο οποίος ανέπτυξε την πολιτική της κολλεκτιβοποίησης.³⁰

³⁰ Βλ., τον παρακάτω Πίνακα.

5 Το ριζοσπαστικό πρόγραμμα για την κοινωνική αλλαγή

Η συζήτηση για το σύγχρονο ριζοσπαστικό πρόγραμμα λαμβάνει υπόψη ορισμένα σημαντικά ζητήματα: Η παράδοση των αστικών επαναστάσεων, γονιμοποιήθηκε από τη μαρξιστική σκέψη, για να αξιοποιηθεί από το προλεταριάτο. Αυτή η παράδοση είναι ουσιαστικό εργαλείο στη φαρέτρα των κυριαρχούμενων τάξεων του σύγχρονου καπιταλισμού. Η κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων του εικοστού αιώνα αδυνατίζει την άμεση προοπτική των επαναστατικών επιλογών.

Πίνακας 4: Οι παρεμβάσεις του J. Stalin

Νέες Εισηγήσεις και Εφαρμογές για το Πολιτικό Πρόγραμμα

	Επιβεβαίωση του Πολιτικού Προγράμματος του Κλασικού Μαρξισμού	Ανεκπλήρωτα Αιτήματα και Παρεκκλίσεις	Αντιμετώπιση της Νέας Οικονομικής Πολιτικής (NEP) (1928)	«Κολλεκτιβοποίηση»	Μονάδες Παραγωγής Κρατικής Ιδιοκτησίας	Μονάδες Παραγωγής Συνεταιριστικής Ιδιοκτησίας
J. Stalin	-Κατάργηση της Ατομικής Ιδιοκτησίας, -Κρατική Ιδιοκτησία, Κρατική Πίστη -Βαριά Προοδευτική Φορολογία, -Έντονος Προγραμματισμός, -Κοινωνικά Δικαιώματα, -Κατάργηση του Κληρονομικού Δικαίου, Καταπολέμηση της Ανεργίας	Κατάργηση της Μισθολογίας Σκλαβιάς, Διεύρυνση των μαζών των μισθολογών, Προσομοιωτική, Λιάσεις, Θλιβερή Λειτουργία της Δημοκρατίας (και στους Χρόνους Σουλιέζ), Αστυνόμευση της Κοινωνικής Ζωής	Κατάργηση της Νέας Οικονομικής Πολιτικής			
Νέες Επινότητες και Αποτελέσματα				Αξίωση της βιομηχανικής παραγωγής και διατροφική επάρκεια, Δυναμική για την ενίσχυση της θέσης της Σ.Ε. με σοβαρά προβλήματα Ποιότητας, Αναέωση εξοπλισμού, Εύρους Καταναλωτικών Αγαθών, Τροφοδοσίας και Ανεφοδιασμού	Ενίσχυσε την βιομηχανική παραγωγή, διέκρινε τη μάζα και την αξία της παραγωγής. Ήταν ανισοδύναμη προσανατολισμένη στην Βαριά Βιομηχανία, με αδυναμία στην Παραγωγικότητα, Έλλειψη επαρκών κινήτρων στους εργαζόμενους.	Στο αρχικό στάδιο ενίσχυσε την διατροφική επάρκεια, ενίσχυσε τη θέση της χώρας στην παγκόσμια κατανομή της αγροτικής παραγωγής. Είχε μεγάλες αδυναμίες στην ποικιλία των προϊόντων, την τροφοδοσία και τον ανεφοδιασμό των πόλεων με αγαθά. Είχε προβλήματα παραγωγικότητας. Ο συνεταιριστικός χαρακτήρας ήταν μάλλον ένας ευφημισμός. Έμοιαζε με αναπαράγωγή της Κρατικής Ιδιοκτησίας.

Η προβολή και εφαρμογή καθολικών διεκδικήσεων, οι οποίες αφορούν στον τύπο της ιδιοκτησίας ή τη γενική μορφή της παραγωγής και της διανομής του πλούτου δεν μπορούν να εφαρμοστούν, δίχως επαναστατική μεταβολή. Αρκετές επινοητικές προτάσεις μπορούν να συνδέονται με όψεις ακόμη και αυτών των διεκδικήσεων.

Προνομιακό πεδίο, για τις κυριαρχούμενες τάξεις είναι η πολιτική δράση. Στο οικονομικό πεδίο η δράση είναι κατακερματισμένη, συγκυριακή και μακροχρόνια αναποτελεσματική. Στο οικονομικό πεδίο οι κυρίαρχοι είναι απείρως ισχυρότεροι.

Ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής οργάνωσης, της οικονομικής πολιτικής, της επιχειρηματικότητας και της απασχόλησης, με εκμετάλλευση των καινοτομιών της σύγχρονης παραγωγής, είναι σημαντικά αντικείμενα για τον αιτούμενο κοινωνικό μετασχηματισμό. Το ριζοσπαστικό πρόγραμμα έχει άμεσο στόχο τις ευρείες θεσμικές μετατοπίσεις της νομιμότητας, με προσδοκία τη διοργάνωση της κοινωνικής μεταβολής.

Πίνακας 5.1: Αναζητήσεις για το προοδευτικό πρόγραμμα στον 21^ο αιώνα

Σταχυολόγηση του Ριζοσπαστικού Προγράμματος Α. Ενίσχυση της Ελευθερίας και της Δημοκρατίας

<p><i>Ατομικές Ελευθερίες</i></p> <p>Το θέμα των ποινών</p>	<p><i>Περιορισμός των Στερητικών της Ελευθερίας Ποινών, για τα αδικήματα που δεν προσβάλλουν τη ζωή, την περιουσία και την αξιοπρέπεια- Αντικατάσταση με ποινές στερητικές της Ιδιοκτησίας-Εναλλακτικές Ποινές</i></p>	<p>Μια σειρά από αδικήματα είναι πλάσματα του νόμου-Μια σειρά από εγκαλούμενους είναι ασθενείς- Οι εναλλακτικές ποινές είναι κατάλληλότερες για τη διαπαιδαγώγηση του Πολίτη</p>
<p><i>Πολιτικά δικαιώματα</i></p> <p>Πολιτικά δικαιώματα των γυναικών</p>	<p><i>Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι των γυναικών επεκτείνεται ανεξαρτέτως σε όλα τα αιρετά όργανα της πολιτείας και της αυτοδιοίκησης. Οι γυναίκες δικαιούνται την εκπροσώπηση τους σε ίση αναλογία, με τη συμμετοχή τους στον πληθυσμό</i></p>	<p>Οι γυναίκες δικαιούνται ούτως ή άλλως αυτή τη συμμετοχή. Επιπλέον, αντιπροσωπεύουν στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες τουλάχιστον το 50% του πληθυσμού και στα περισσότερα παραδείγματα πάνω από 40% της απασχόλησης. Είναι μορφωμένες και έχουν κατορθώσει αξιοθαύμαστα επιτεύγματα στην εργασία και την επιστήμη.</p>
<p><i>Οργάνωση της Δημοκρατίας</i></p> <p>Εκδημοκρατισμός της Εξουσίας</p>	<p><i>Αιρετά όλα τα στελέχη της Εκτελεστικής, Νομοθετικής και Δικαστικής Λειτουργίας της Εξουσίας</i></p>	<p>Το σύνταγμα προβλέπει ότι: όλες οι εξουσίες πηγάζουν από το λαό, ασκούνται από το λαό και τους εκπροσώπους του υπέρ του λαού. Απλώς δεν τηρείται αυτή η θεμελιώδης πρόβλεψη. Αιρετή Δικαστική Εξουσία υπάρχει στις ΗΠΑ.</p>
<p><i>Οργάνωση της Πολιτείας</i></p> <p>Λοίχιση του Κράτους</p> <p>Λοίχιση Σωμάτων Ασφαλείας</p>	<p><i>Αιρετά στελέχη με περιορισμένη θητεία σε όλες τις θέσεις εθνικής του Νομικού Προσώπου του Δημοσίου και των Νομικών Προσώπων του Δημοσίου Δικαίου.</i></p> <p><i>Αιρετοί Προϊστάμενοι στα Σώματα Ασφαλείας.</i></p>	<p>Τα στελέχη αυτά ασκούν κατ' ουσίαν εκτελεστική εξουσία. Διαχειρίζονται μεγάλους προϋπολογισμούς (ορισμένες φορές μεγαλύτερους από υπουργεία). Λοικούν μεγάλες ομάδες ανθρώπων.</p> <p>Τα στελέχη των σωμάτων ασφαλείας ασκούν (και ένοπλη) εξουσία στο όνομα του λαού. Είναι αδιανόητο να ασκούνται από λειτουργούς που δεν ελέγχονται απευθείας από τους πολίτες. [Αιρετά στελέχη υπάρχουν στις ΗΠΑ. Η κατάσταση αποτρέπει τα πράξικαίματα]</p>

Στη διοργάνωση των πεδίων των προτάσεων ακολουθούμε τους ειρμούς που επιβάλλουν οι βασικές αρχές της παρούσας νομιμότητας, οι οποίες κατά το μάλλον παρέμειναν προκλητικά ανεκπλήρωτες ή ακόμη και στρεβλώθηκαν, σε σχέση με το βασικό τους εννοιολογικό περιεχόμενο.

Στο πλαίσιο της προστασίας της ελευθερίας και την προώθηση της της απροϋπόθετης δημοκρατίας³¹ υπάρχουν πεδία επιδεκτικά

³¹ Η ελευθερία σημαίνει την κατάργηση της δουλείας και των συμπαροματούντων της (π.χ. ρατσισμός), όπως και κάθε υπαγωγής σε έναν άλλον άνθρωπο. Τυπικά η δουλεία τελειώνει το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Ουσιαστικά η δουλεία απομειώνεται μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι συνέπειες της δουλείας εξαλείφονται πολύ σταδιακά στις αναπτυγμένες χώρες (π.χ.

μεγάλης βελτίωσης. Σε αυτά περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, τα παρακάτω:

- 1) Ουσιαστικός χαρακτήρας του δικαιώματος του εκλέγειν (δικαίωμα της ανάκλησης των αιρετών, μείωση των δυνατοτήτων επανεκλογής, κατοχύρωση της αποκλειστικής πολιτικής ευθύνης, πλήρης αναλογικότητα αριθμού ψήφων και αντιπροσώπευσης).
- 2) Κατοχύρωση της πλήρους αναλογικότητας της αντιπροσώπευσης των φύλων.
- 3) Πλήρης και απροϋπόθετη εκλογή όλων των φορέων των λειτουργιών της εξουσίας, για περιορισμένες χρονικές περιόδους με μικρές δυνατότητες επανεκλογής.
- 4) Συνύπαρξη θεσμών άμεσης δημοκρατίας, στο εθνικό και ιδίως το τοπικό επίπεδο, δίπλα στους εκδημοκρατισμένους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς.
- 5) Θέσπιση νόμων-πλαίσιων, οι οποίοι είναι επιδεικτικοί εξειδικεύσεων για τη διαχειριστική διεξοδικότητα στο τοπικό επίπεδο.

ΗΠΑ). Σημαίνει, παράλληλα, διεύρυνση των πολιτικών δικαιωμάτων και της δημοκρατίας. Στην ουσία τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα για ολόκληρο τον πληθυσμό (γυναίκες) αναπτύσσονται πολύ βαθιά στον εικοστό αιώνα. Σε ορισμένες περιπτώσεις είναι προσημαστικά ή υποκριτικά. Η δημοκρατία εκτός ενός βασικού πυρήνα χωρών καθυστερεί προκλητικά. Η Ιταλία και η Γερμανία έχουν ανελεύθερα καθεστώτα μέχρι το 1945. Η Πορτογαλία και η Ισπανία διατηρούν δικτατορίες για πολλές δεκαετίες και μέχρι τη δεκαετία του '70. Η Ελλάδα βασανίστηκε από τρεις δικτατορίες μετά το 1922. Πολλές χώρες της Λ. Αμερικής και της Ασίας είχαν πολλές δικτατορικές εκτροπές. Τα συνδικαλιστικά δικαιώματα, μετά από δεκαετίες παρανομίας, κατοχυρώνονται σε ορισμένες χώρες τη δεκαετία του 1870. Εντούτοις, σε πολλές χώρες είναι παρόνομα για πολλά χρόνια. Στις δικτατορίες είναι ανυπόστατα και σε περιπτώσεις πολιτικού αυταρχισμού ή εξουσιαστικής αυθαιρεσίας είναι διαστρεβλωμένα ή πρακτικά ανύπαρκτα.

6) Αναθεώρηση του πλαισίου των ποινών, οι οποίες είναι στερητικές της ελευθερίας, με υποκατάστασή τους από ποινές στερητικές της περιουσίας.

7) Πλήρης κατοχύρωση της σύστασης σωματείων και συλλόγων για την πραγματοποίηση συνεργατικών δράσεων και την εκδήλωση συλλογικών αιτημάτων.

Πίνακας 5.2: Αναζητήσεις για το προοδευτικό πρόγραμμα στον 21^ο αιώνα II

Σταχυολόγηση του Ριζοσπαστικού Προγράμματος B. Ενδυνάμωση της Ισότητας και της Ισονομίας

<p><i>Προοπτική για Ουσιαστική Εισοδηματική Ισότητα</i></p>	<p><i>Βαριά Προοδευτική Φορολογία του Εισοδήματος.</i></p> <p><i>Πολύ Βαριά Φορολογία στα Κληρονομικά Δικαιώματα της Μεγάλης Περιουσίας.</i></p> <p><i>Μείωση της αναλογίας των έμμεσων φόρων.</i></p>	<p>Η φοροδοτική ικανότητα και η αντοχή στη φορολόγηση είναι απείροες μεγαλύτερη στα μεγάλα εισοδήματα. Η φορολόγηση εισοδήματος ενός εκατομμυρίου με ποσοστό 80% αφήνει 200.000 ευρώ!</p> <p>Η απόκτηση από κληρονομιά ενός πλοίου, αντί για δέκα, δεν συνεπάγεται την απόλεια της ιδιότητας του «πλούσιου».</p> <p>Οι έμμεσοι φόροι βαρύνουν τα μικρότερα εισοδήματα.</p>
<p><i>Ισότητα Ευκαιριών</i></p>	<p><i>Πλήρης οικονομική υποστήριξη (εισοδηματική υποστήριξη και επιπλέον δωρεάν εκπαιδευτική στήριξη) της Εκπαίδευσης σε όλες τις Βαθμίδες για τα νεότερα μέλη της κοινωνίας από οικονομικά αδύναμες κοινωνικές κατηγορίες.</i></p>	<p>Η ανισότητα στους όρους και τις προϋποθέσεις πρόσβασης στη γνώση, τα απαιτητικά προσόντα και τις αντίστοιχες πιστοποιήσεις είναι σημαντικές αιτίες της οικονομικής, της κοινωνικής και της εργασιακής ανισότητας.</p>
<p><i>Αποκατάσταση της Ισότητας μεταξύ των Πολιτών και Ισονομία</i></p>	<p><i>-Περιορισμένες θητείες και δυνατότητες επανεκλογής στα νομοθετικά σώματα και τους έχοντες την νομοθετική πρωτοβουλία.</i></p> <p><i>-Μετάθεση ενός φάσματος της νομοθεσίας (με τους διακανονισμούς από νόμους-πλαίσια) σε συλλογικά όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης.</i></p> <p><i>-Υποβολή μέρους της νομοθεσίας στην άμεση έγκριση του λαού (ηλεκτρονικά δημοψηφίσματα).</i></p>	<p>Στις περισσότερες χώρες, η εκπροσώπηση στα νομοθετικά σώματα δεν αντιπροσωπεύει την κοινωνία στο σύνολο της.</p> <p>Ορισμένες ομάδες επικρατούν παραδοσιακά στην εκπροσώπηση. Εκφοράζουν συγκεκριμένα συμφέροντα.</p> <p>Οι προτεινόμενες αλλαγές αυξάνουν τις δυνατότητες ανταπόκρισης της νομοθεσίας σε ευρύτερα κοινωνικά συμφέροντα.</p>
<p><i>Μέτρα Αποκατάστασης της Ισότητας μεταξύ Φυσικών Προσώπων και Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού και Δημοσίου Δικαίου</i></p>	<p><i>-Στις αντιδικίες μεταξύ νομικών και φυσικών προσώπων, να απαγορεύεται η χρήση νομικών υπηρεσιών των εταιριών και χρηματικών πόρων από το ταμείο των επιχειρήσεων.</i></p> <p><i>-Στις αντιδικίες μεταξύ πολιτών και του Δημοσίου, η νομική υποστήριξη και οι χρηματικοί πόροι βαρύνουν τους υπεύθυνους δημόσιους λειτουργούς.</i></p> <p><i>-Διεύρυνση του πεδίου εγκλησης από τους Πολίτες των Δημόσιων Λειτουργών και των Δικαστών για Κατάχρηση Εξουσίας.</i></p>	<p>Η σχέση μεταξύ νομικών και φυσικών προσώπων είναι προκλήτικά άνιση. Τα νομικά πρόσωπα είναι απείροως ισχυρότερα και ανθεκτικά έναντι των φυσικών προσώπων.</p> <p>Η σχέση μεταξύ των πολιτών και του Δημοσίου είναι λείοντιος. Ο πολίτης σπανίως αντέχει στην αντιδικία με το Δημόσιο.</p> <p>Οι Δικαστές και λιγότερο ορισμένοι Δημόσιοι Λειτουργοί είναι άπρωτοι, έναντι των πολιτών.</p> <p>Η κατάχρηση εξουσίας είναι κανόνας και δεν αποτελεί εξαίρεση.</p>

Η μέριμνα για την ουσιαστική και διεξοδική ισότητα³² απαιτεί εκτός των απαραίτητων δημοκρατικών διευρύνσεων:

-Υποστηρίξεις της εκπαιδευτικής ισότητας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, με παράλληλη στήριξη της οικονομικής επάρκειας.

-Περιορισμούς των έντονων διαφορών των νεώτερων μελών της κοινωνίας, οι οποίες οφείλονται στον καθοριστικό ρόλο του κληρονομικού δικαίου.

-Ουσιαστικές δυνατότητες για την άσκηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας, ιδίως για όσους δεν διαθέτουν τους αναγκαίους πόρους.

-Διευκόλυνση της συνεργατικής-συλλογικής δραστηριότητας, για να καταστεί εφικτή η δυνατότητα της επιχειρηματικής δράσης.

-Παρεμβάσεις για τον δραστικό περιορισμό του δείκτη ανεργίας και για την απόκτηση επαγγελματικής εμπειρίας, από τους νεώτερους πολίτες.

-Διακανονισμούς, με στόχο την άρση της προκλητικής ανισότητας μεταξύ των νομικών προσώπων και του Νομικού Προσώπου του Δημοσίου, με τα άτομα.

³² Η ισότητα είναι μια βασανισμένη αρχή της νομιμότητας. Υπάρχει μόνο ως ισότητα έναντι του νόμου. Για να υπάρχει ισότητα ακόμη και έναντι του νόμου σημαίνει, ότι όλος ο πληθυσμός έχει πολιτικά δικαιώματα και τη δυνατότητα να εκλέγει τους αντιπροσώπους του ή να εκλέγεται στα δημόσια αξιώματα. Έναντι αυτού, επικρατεί ένας πρωτογονισμός περιορισμών για πολλές δεκαετίες και ελλειπτικές αποκαταστάσεις, μέχρι και σήμερα. Ταυτόχρονα δεν υπάρχει οποιαδήποτε μέριμνα, περί της περιουσιακής και εισοδηματικής ισότητας. Η ισότητα ευκαιριών είναι ανυπόστατη. Η εκπαιδευτική ισότητα είναι, ιδίως ως προς την κορύφωση των προσόντων, απύσχα, ακόμη και στην εποχή της ευρείας διανομής των εκπαιδευτικών παροχών. Η ύπαρξη των νομικών προσώπων ως ισοδύναμων με τα άτομα είναι προκλητική για την υπόσταση της αρχής της ισότητας. Οι αντιδικίες των ατόμων με το κράτος, το οποίο έχει τη μορφή του Νομικού Προσώπου του Δημοσίου, υποδεικνύουν ότι η σχέση είναι λεόντιος και επομένως η ισότητα, σε αυτό το πεδίο, είναι υποκριτική. Οι πολίτες, καθώς στερούνται των περιουσιακών και εκπαιδευτικών δυνατοτήτων, που περιχαράκωνονται από τις προνομίες της κληρονομίας και της ισχύος δεν έχουν ουσιαστικό δικαίωμα στην επιχειρηματικότητα, επομένως και στη δημιουργία του δικού τους πλούτου, με δυνατότητες προσωπικής ιδιοποίησης.

Πίνακας 5.3:
Αναζητήσεις για το προοδευτικό πρόγραμμα στον 21^ο αιώνα III

Σταχυολόγηση του Ριζοσπαστικού Προγράμματος
Γ. Οικονομική και Θεσμική Υποστήριξη των Κυριαρχούμενων.
Ενίσχυση της Αδελφότητας

Καταπολέμηση της Φτώχειας (Παράλληλα με την Σταθεροποίηση των Κοινωνικών Δικαιωμάτων)	Γενικό και Απρόσθετο Κατώτερο Εγγυημένο Εισόδημα για όλους τους Πολίτες (με πιαφόν σε ένα συμφωνημένο ύψος εισοδήματος).	Συμβάλλει στην καταπολέμηση της έντονης φτώχειας. Επικοινωνεί, αλλά δεν ταυτίζεται με το Αρνητικό Φόρο Εισοδήματος. Υποστηρίζεται από την προοδευτική διανομή τις τρεις τελευταίες δεκαετίες.
Ενίσχυση των Ασφαλιστικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων, με την Αποτροπή της Ιδιωτικοποίησης, την Αλληλεγγύη των Γενεών και τη Δημοκρατική Διαχείριση των Ταμείων	Μετάθεση των Ασφαλιστικών Ταμείων από το Δημόσιο στα Συνεργατικά Αλληλασφαλιστικά Ταμεία, με Συνεταιριστική Διαχείριση και Δημοκρατική Απόφαση. Διασφάλιση της Υποστήριξης της Ασφάλισης από τον Κρατικό Προϋπολογισμό.	Η Δημόσια Διαχείριση είτε απέτυχε είτε προσέβαλε τα συμφέροντα των ασφαλισμένων. Η πίεση για ιδιωτικοποίηση είναι ισχυρή. Μειώνεται το μέγεθος του κρατικού προϋπολογισμού. Ενδυναμώνεται με πόρους ο Συνεργατισμός.
Ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας των Εργαζομένων, με προγραμματισμένη ενδυνάμωση του Συνεργατισμού	Πολιτικές για την Προγραμματισμένη Ενίσχυση του Συνεργατισμού, με Καταναλωτικούς Συνεταιρισμούς, Συνεργατικές Τράπεζες, Συνεταιρισμούς για την Παραγωγή Ενέργειας από ΑΠΕ και την Κυκλική Οικονομία	Ενισχύεται η συλλογική πρόσβαση στην επιχειρηματικότητα και την παραγωγή του πλούτου. Μεταβάλλει τον συσχετισμό μεταξύ κράτους, κερδοσκοπίας και συνεργατισμού. Ενισχύει την οικολογική ανάπτυξη.
Αποδυνάμωση του καθεστώτος της Μισθωτής Εργασίας, Ενίσχυση της Αυτόνομης Εργασίας και Εκδημοκρατισμός της Επιχειρησιακής Λειτουργίας (Σταδιακή διαδικασία)	Συνεργασία, στο Συνεργατισμό, με Αυτόνομους Εργαζόμενους. Αλλαγή του συσχετισμού των φορέων της εργασίας. Αποδυνάμωση του διευθυντικού δικαιώματος των επιχειρήσεων. Αμοιβές με ειδικά αξιόγραφα. Πρόβλεψη για την καταβολή του «δικαίου τιμήματος» και την «επιμέτρηση» της σχέσης παραγωγής με την αμοιβή.	Η τάση για τη σχετική μείωση των αμοιβών της μισθωτής εργασίας είναι σταθερή. Η αυτόνομη εργασία έχει σταθερά καλύτερες αμοιβές από τη μισθωτή εργασία. Τυπικός οι αυτόνομοι εργαζόμενοι δεν υπάρχουν στο διευθυντικό δικαίωμα. Οι συμμετέχοντες στους συνεταιρισμούς είναι αυτοπασχοιούμενοι. Είναι άδικη η πρόσληψη και χρήση μισθωτών.
Εκδημοκρατισμός της Διαχείρισης και της Εποπτείας του Εκδοτικού Προνομίου του Νομίματος, της Διανομής και της Ωφέλειας από την Κυκλοφορία του Χρήματος (Στην Ευρώπη αφορά στους αντίστοιχους Ευρωπαϊκούς Θεσμούς)	-Διανομή του αγαθού του Ενιαίου Νομίσματος σε όλες χώρες επιθυμούν αυτή τη συμμετοχή. -Μετατροπή της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας σε Συνεργατική, με ίση συμμετοχή όλων των πολιτών και δημοκρατικές αποφάσεις. -Εξακίνηση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας σε εθνικές Κεντρικές Συνεργατικές Τράπεζες.	Το νόμισμα είναι συμβολικό και ουσιαστικό στοιχείο της πολιτικής οργάνωσης. Είναι εργαλείο συμμετοχής, διανομής και ευημερίας. Μπορεί να γίνει και εργαλείο ουσιαστικής δημοκρατίας. Ο συνεργατικός και δημοκρατικός έλεγχος του νομίσματος καταπολεμά αποτελεσματικά το ευρωπαϊκό έλλειμμα δημοκρατίας.

Η διαχείριση του ζητήματος της αδελφότητας και επομένως της αλληλεγγύας δράσης (για αυτό και της υποστήριξης σε ορισμένους των εργαζομένων) δημιουργεί αξιώσεις τόσο στο πλαίσιο των ολοκληρώσεων όσο και σε εθνικό επίπεδο. Στο περιβάλλον της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και ιδίως της ευρωζώνης απαιτεί.³³

³³ Η αδελφότητα ήταν παντελώς απύσχα για πολλές δεκαετίες, ενώ θα έπρεπε ίσως να θεωρήσουμε ότι ουδέποτε έχει αποκατασταθεί με επάρκεια, στο πλαίσιο της παρούσας νομιμότητας και παγκοσμίας. Η αδελφότητα σημαίνει την ελεύθερη και ανεμπόδιστη, επομένως θεσμοποιημένη, αλληλοϋποστήριξη μεταξύ των ίσων και ελεύθερων πολιτών, δηλαδή των ίσων

-Το δικαίωμα στο Ενιαίο Νόμισμα, ως μέσο δημοκρατίας και ισότιμης ευημερίας, αλλά και διανομής, να αφορά σε όλους τους πολίτες (στα έθνη κράτη-μέλη της ΕΕ που επιθυμούν αυτήν τη συμπερίληψη).

-Η διαχείριση του Ενιαίου Νομίσματος, με αναθεώρηση των συνθηκών, πραγματοποιείται από μία Ευρωπαϊκή Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα, στην οποία θεσμοθετείται η ίση συμμετοχή όλων των πολιτών, με τη δημοκρατική εκπροσώπηση στα διοικητικά όργανά της και τη δημοκρατική απόφαση στις οικονομικές πράξεις της. Χρειάζεται ακόμη την «εξακτίνωση» της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Συνεργατικής Τράπεζας, στις εθνικές Κεντρικές Συνεργατικές Τράπεζες.

-Στο εθνικό επίπεδο διακρίνουμε τις επόμενες απαιτήσεις:

-Δύναται να προβοληθεί η αξίωση για την μετατόπιση της Κοινωνικής Ασφάλισης σε αυτοδιοικούμενα-συνεργατικά αλληλασφαλιστικά ταμεία. Τα χρηματικά διαθέσιμα των αλληλασφαλιστικών ταμείων θα κατατίθενται, κατά προτεραιότητα, στις συνεργατικές τράπεζες.

-Διαπιστώνουμε την ανάγκη για την άσκηση παρεμβατικής και συντονιστικής πολιτικής για την ενίσχυση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο πεδίο των καταναλωτικών συνεταιρισμών και σε κρίσιμα αντικείμενα κοινωνικού ενδιαφέροντος. Η χρηματοδότηση μπορεί να ενισχυθεί από τις συνεργατικές τράπεζες.

και ελεύθερων ανθρώπων, σε περιβάλλον μιας απροϋπόθετης δημοκρατίας. Με τα ιστορικά και παρόντα προβλήματα της ελευθερίας και της ισότητας, οι δυνατότητες για την ανάπτυξη της αδελφότητας είναι προβληματικές. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η αδελφότητα βρήκε το φτηνό υποκατάστατο της σε μια έννοια φάντασμα: την κοινωνική αλληλεγγύη ή ακόμη χειρότερα στην κοινωνική υποστήριξη από τους κρατικούς θεσμούς, με τον παράλληλο εξουσιαστικό έλεγχο των πολιτών σε κάθε διάσταση της ζωής του. Τα φαινόμενα του συνεργατισμού, τα οποία γεννήθηκαν από τα κάτω, δημιούργησαν το πρότυπο της αυτόνομης κατάκτησης της αδελφότητας σε όλα τα αντικείμενα της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ζωής.

-Είναι δυνατή και χρήσιμη η προτεραιότητα για την ανάπτυξη της συνεργασίας με την αυτόνομη εργασία, ιδίως στους τομείς με συνεργατική ανάπτυξη, με αντίστοιχη αποτροπή της συνεργασίας με μισθωτούς. Αυτή η κατάσταση συναρτάται και με την διαφοροποίηση της εκδήλωσης του διευθυντικού δικαιώματος.

-Το απροϋπόθετο κατώτερο εγγυημένο εισόδημα είναι μια χρήσιμη δικλείδα για την αποτροπή της ακραίας φτώχειας και των συνεπειών της, εφόσον συνοδεύει τις προηγούμενες επιθυμητές μετατοπίσεις.

Πίνακας 6.1:
Το προοδευτικό πρόγραμμα και οι εργασιακές ομάδες,
στην Γαλλία και το ΗΒ, κατά τον 21^ο αιώνα Ι

Η Υποδοχή του Ριζοσπαστικού Προγράμματος από τις Εργασιακές Ομάδες Ι

Εργασιακή Ομάδα/ Χώρα	Μεγάλοι Εργοδότες	Μικροί Εργοδότες	Αυτοαπασχολούμενοι με Ιδιοκτησία	Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς Ιδιοκτησία	Πλήρως και Κανονικοί Ερ. (Μισθοί-Ιδ.Τ.)	Εργαζόμενοι στο Δημόσιο (Μισθοί)	Μερικώς Απασχολούμενοι (Μισθοί)
ΗΒ	0,5%	1,88%	8%	4,61%	33,66%	17,1%	33,7%
Γαλλία	1,18	3%	5,13%	2%	34,69%	21,9%	32,1%

Εργασιακή Ομάδα/ Πρόταση	Μεγάλοι Εργοδότες	Μικροί Εργοδότες	Αυτοαπασχολούμενοι με Ιδιοκτησία	Αυτοαπασχολούμενοι χωρίς Ιδιοκτησία	Πλήρως και Κανονικοί Εργαζόμενοι	Εργαζόμενοι στο Δημόσιο	Μερικώς Απασχολούμενοι
<i>Περιορισμός των Στηρικτικών της Ελευθερίας Πονών</i>	-	-	-	+	+	-	+
<i>Το δικαίωμα του εκλέγεσθαι των γυναικών (50%)</i>	-	-	-	+	+	+	+
<i>Αρετοί Δικαστές</i>	-	-	+	+	+	+	+
<i>Αρετά στελέχη σε θέσεις ευθύνης και Σώματα Ασφαλείας</i>	-	-	+	+	+	-	+
<i>Προοδευτική Φορολογία, Βαριά Φορολογία στην Κληρονομιά</i>	-	-	-	+	+	+	+
<i>Πλήρης εισοδηματική υποστήριξη όσων Εκπαιδεύονται</i>	-	-	-	+	+	+	+
<i>Περιορισμένες θητείες των συντάκτων Νομθ.</i>	-	-	+	+	+	?	+

Πίνακας 6.2:
Το προοδευτικό πρόγραμμα και οι εργασιακές ομάδες,
στην Γαλλία και το ΗΒ, κατά τον 21^ο αιώνα ΙΙ

Η Υποδοχή του Ριζοσπαστικού Προγράμματος από τις Εργασιακές Ομάδες ΙΙ

Εργασιακή Ομάδα/ Χώρα	Μεγάλοι Εργοδότες	Μικροί Εργοδότες	Αυτοαπασχολούμε νοι με Ιδιοκτησία	Αυτοαπασχολούμε νοι χωρίς Ιδιοκτησία	Πλήρως και Κανονικοί Ερ. Μισθοτοί (18.)	Εργαζόμενοι στο Δημόσιο Μισθοτοί	Μερικώς Απασχολούμενοι Μισθοτοί
ΗΒ	0,5%	1,88%	8%	4,61%	33,66%	17,1%	33,7%
Γαλλία	1,18	3%	5,13%	2%	34,69%	21,9%	32,1%

Εργασιακή Ομάδα/ Πρόταση	Μεγάλοι Εργοδότες	Μικροί Εργοδότες	Αυτοαπασχολ ούμενοι με Ιδιοκτησία	Αυτοαπασχολ ούμενοι χωρίς Ιδιοκτησία	Πλήρως και Κανονικοί Εργαζόμενοι	Εργαζόμενοι στο Δημόσιο	Μερικώς Απασχολούμενοι
<i>Αποκατάσταση της Ισότητας μεταξύ Φυσικών Προσώπων και Νομικών Προσώπων</i>	-	-	+	+	+	-	+
<i>Καλύτερο Εγγυημένο Εισόδημα</i>	?	?	+	+	+	+	+
<i>Μετάθεση των Ασφαλιστικών Ταμείων στον Συνεργατισμό</i>	-	-	+	+	+	-	+
<i>Εκδημοκρατισμός της Επιχειρηματικότητας με Ενίσχυση του Συνεργατισμού</i>	-	-	-	+	+	-?	+
<i>Συνεργασία στο Συνεργατισμό, με Αυτόνομους Εργαζόμενους</i>	-	-	+	+	+?	-	+
<i>Εκδημοκρατισμός της Κεντρικής Τράπεζας- Συνεργατική Κεντρική Τράπεζα</i>	-	-	+	+	+	+	+

Το ριζοσπαστικό πρόγραμμα, μέ όσα είναι εμφανή από την αδρή παρουσίαση των προκειμένων θέσεων, επεμβαίνει στις ανεκπλήρωτες πτυχές του άξονα των θεμελιωδών αρχών του αστικού καθεστώτος, δηλαδή αφορά στην *Ελευθερία, την Ισότητα και την Αδελφότητα*. Έχει στόχο να συμβάλλει, αποφασιστικά, στην ενίσχυση

της *Δημοκρατίας*, την υπέρβαση του πολιτικού αυταρχισμού και την αποτροπή των πραξικοπημάτων. Προτάσσει, αναμφισβήτητα, θεμελιώδεις διεκδικήσεις, οι οποίες είτε προέρχονται είτε υπερβαίνουν προβληθέντα αιτήματα από τον κλασικό μαρξισμό (π.χ. *απαλλοτρίωση του εισοδήματος των πλουσίων, δραματική μείωση του κληρονομικού δικαιώματος, περιορισμός της φτώχειας, ενίσχυση της μη-κερδοσκοπικής Πίστης, δικαίωμα του εκλέγεσθαι των γυναικών, ενίσχυση των δικαιωμάτων των κυριαρχούμενων μαζών*). Όλες οι προτάσεις είναι εφικτές και πραγματοποιήσιμες.

Σίγουρα η συγκεκριμένη πρόταση παρακάμπτει δεδηλωμένους στόχους της μαρξιστικής εισήγησης (π.χ. κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας στα μέσα παραγωγής), οι οποίοι είναι αδύνατο να υλοποιηθούν, δίχως επαναστατική μεταβολή της αστικής νομιμότητας. Προωθεί, ωστόσο, τη σταδιακή *αποδυνάμωση*, με προσδοκία την *υπέρβαση*, της *μισθωτής εργασίας*, η οποία αγνοήθηκε ακόμη και από τα «σοσιαλιστικά καθεστώτα», μέσα στη σημερινή νομιμότητα.

Τα αιτήματα και οι διεκδικήσεις, στο σύνολο τους, εκτιμάμε, ότι είναι δυνατόν να συγκεντρώσουν την υποστήριξη από την αισθητή πλειονότητα ή την τεράστια πλειονότητα των εργαζομένων (βλ., Πίνακες 6.1, 6.2). Αυτή η πολιτική πλατφόρμα αποτελεί τη βάση για την ενότητα των εργαζομένων και την ενεργή πολιτική δράση τους. Υποδεικνύει, ταυτόχρονα, ότι η πολιτική δράση θα είναι προνομιακά αποτελεσματική για τις σημερινές κατακερματισμένες εργασιακές ομάδες. Το ριζοσπαστικό πρόγραμμα, προτρέπει για μια πολιτική οργάνωση, η οποία συναπαρτίζεται από όλες τις συμφωνούσες

συλλογικές οργανώσεις των εργαζομένων και των πολιτών, τις ενώσεις προσώπων (με ενυπόγραφη συμμετοχή), και κάθε πολίτη που προσδοκά την υλοποίηση του, δηλαδή τη *Δημοκρατία του Μέλλοντός μας*. Ελπίζω πως με ένα εγχείρημα αυτού του χαρακτήρα, η ουτοπία μας να αποτελέσει απλώς την επόμενη πραγματικότητα.